

Fågeln med segerstenen, sprängörten och lifsämnet.

ὥς δ' ὅτε θεοὶ τοίνυν ἤρχον τῶν ἀνθρώπων τὸ παλαιόν,
ἀλλ' ὄρνιθες, καὶ βασιλεύον, πόλλ' ἐστὶ τεκμήρια τούτων.

ARISTOFANES: *Ornites* v. 480; 481.

I näst föregående häfte af dessa »Meddelanden» har jag i uppsatsen »Såkaka och gullhöna» berört den svarta hackspettens betydelse i mytiskt hänseende.¹ Som jag emellertid insåg, att jag genom en något utförligare behandling af detta ämne skulle komma in på ett område, hvilket, för mycket aflägsset från det då närmast föreliggande, dess utom förtjänade sin särskilda behandling, lämnade jag det å sido i tanke att en annan gång få återvända till det samma. Det är denna min afsikt jag vill sätta i verkställighet i följande undersökning, hvilken är att betrakta såsom på sätt och vis en fortsättning på anförda afhandling.

Först vill jag emellertid i korthet, men dock med några tillägg, erinra om hvad jag i den nämnda uppsatsen i här ifrågavarande hänseende yttrat. Tuppen tillhör såsom attribut, utom Petrus, egentligen två helgon i vår kalender, nämligen Nikolaus och Vitus, hvilken senare dock fått dela det samma med Johannes eller dennes onda alter ego »Junker Hans». För så väl förvinterhelgonet som de båda sommarhelgonen, till hvilka i följande fall äfven bör räknas

¹ *Såkaka och gullhöna*, sid. 37, 38, i *Meddelanden från Nordiska museet 1899 och 1900*. Stockholm 1902.

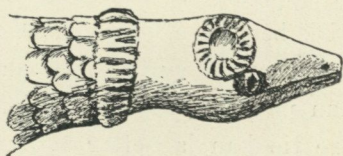
den helige Kristofer, är ock den underbara stafven eller grenen ett utmärkelsetecken. Jag ser af dessa och andra skäl i alla dessa helgon kristna efterträdare af en hednisk växtlighets- och alstringsgud, en hednisk lifs- och döds gud, hvilkens väsen en gång närmast torde hafva sammanfallit med värmen i naturen. Denna gud hade en kvinlig motsvarighet i en gudinna, för hvilken bland andra den heliga Gertrud blifvit en kristen representant, och denna gudinna har, såsom jag sökt visa, haft hönan samt äfven den svarta hackspetten (*Picus martius*) såsom sina symboler.

Efter denna korta rekapitulation må jag gå direkt på mitt ämne. I taken i våra allmogehus fäster man eller har man särskildt till vissa års- eller familjehögtider upphängt åtskilliga egendomliga föremål, hvilka sakna all praktisk betydelse, och som icke håller gärna kunna anses hafva endast dekorativt syfte. Sålunda omtalar Olof Rudbeck i Atland, att man på hans tid under julen upphängde en träklubba, och från senare tid kan jag efter andras och egna iakttagelser anföra halmstrån med ax, kronor af halm och svinborst, kransar, kronor eller stänglar af åtskilliga midsommarörter, stänglar af johannesört (*Sedum telephium*), slagrutan, s. k. trollknutar (tyska: *teufelsknoten*) af trä samt fågelfigurer, likaledes af trä. Det är egentligen med de sistnämnda jag ber att här i det följande få sysselsätta läsaren.

Dessa fågelbilder, hvilka åtminstone i regel framställas med utbredda vingar och stjärt, hängas vanligen framme i stugan öfver matbordet, men i orter, hvarest järnugnar användas, sättas de också öfver dessa, där den utströmmande värmen håller dem i oafbruten rörelse. I Danmark lär man äfven på ett eller annat håll hänga dem öfver vaggan.¹ Inom vårt land förekomma de från Skåne till Västerbotten, och utom vårt land når deras spridningsområde, så vidt mig är bekant, åt ena hållet åtminstone in i de finska och norska gränstrakterna och åt andra hållet till Danmark och Schleswig-Holstein, men sannolikt äro gränserna betydligt vidare. Så torde de i Lausitz och Galizien förekommande, af påskäggskaal framställda

¹ Meddeladt af museidirektör BERNHARD OLSEN i Köpenhamn, för hvilkens upplysningar jag står i stor tacksamhetsskuld.

takfågeln äfven höra hit. Oftast kallas dessa bilder i vårt land helt enkelt *träfåglar*; ej sällan nämnas de — så t. ex. i Dalarna och Skåne — *dufvor*; stundom — i Västerbotten — *spångökar*;¹ och någon gång — i Dalarna — *trätuppar*. Dessa benämningar uppläsa, åtminstone i och för sig sedda, så godt som intet, undantagandes möjligen benämningen *dufvor*, hvilken ju synes häntyda på kyrkligt inflytande. Att sådant i samband med anförda benämning också verkligen gjort sig gällande, framgår af en underrättelse, som jag under sistförflutna sommar erhöi af en bland deltagarna i sommarkurserna i Stockholm. Denne min okände sagesman meddelade, att man i Skåne plägade till jul upphänga en dylik »dufva»

19. Hufvud af »dufva»
från Orsa socken i Dalarna.
⁴/₉ af nat. storl.
Detalj af orig. i Nordiska museet.²

i taket »för att den helige andes frid skulle hvila öfver huset». *Juldufva* finnes ock antecknad i Nordiska museets inventarieförteckning såsom benämning på en med de skånska likartad träfågel från Småland. Hvarför den heliga andes frid särskildt kommit i åtanke vid jul och ej hällre vid pingsten, som ju är den helige andes fest, är svårt att från kyrklig synpunkt förklara. I folkloristisk belysning antager seden däremot lättfattligare drag.

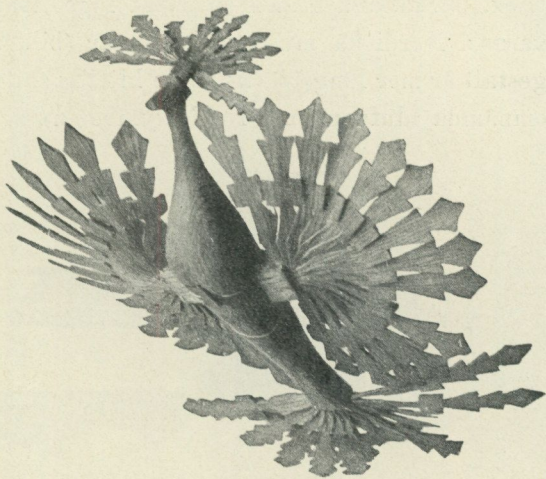
Af benämningen *dufvor* skulle man naturligtvis vilja sluta, att dessa träfåglar liknade eller åtminstone voro ämnade att likna t. ex. de *dufbilder*, som stundom finnas i våra kyrkor. Detta är dock alldeles icke förhållandet, undantagandes må hända ett eller annat enstaka exemplar, hvilka emellertid äfven de, så vidt jag känner, te helt egendomliga kännetecken, som ej tillhöra någon *dufart*, men mer eller mindre antydningssvis hänvisa på drag hos andra, icke *dufliknande* träfåglar. Sålunda bär den så kallade *dufva*, hvars hufvud här återgifves (bild 19) å hjässan ett *rödt* tecken — den eviga rörelsens och lifsverksamhetens sinnebild — och omkring halsen en

¹ Enligt jägmästaren H. SAMZELIUS, hvilken jag härmed tackar för flere värdefulla meddelanden.

² Nr 14,473.

röd ring. För öfrigt är den till gestalten långsträckta fågeln målad gråaktigt grönbå.

I ögonen fallande hos de vanligast förekommande, jag vill säga typiska takfåglarna är, att hufvudet prydes af en kam, antingen strålförmigt anbragt tvärs öfver hjässan eller ock löpande längs efter denna, i hvilket senare fall han ofta går mer eller mindre ner längs halsens öfversida. Fåglarna med tvärkam, hvilken typ finnes representerad i Nordiska museet genom ett par exemplar från Skåne (bild 20), äro, så vidt jag funnit, i Sverige i regel omålade och te då furuvirkets naturliga, starkt gula färg. Ett liknande omåladt exemplar, hvilket från Ore socken i Dalarna kommit till Nordiska museet under benämningen »trätupp», är tyvärr bristfälligt, men visar i öfrigt så stor öfverensstämmelse med de skånska, att man torde vara fullt berät-

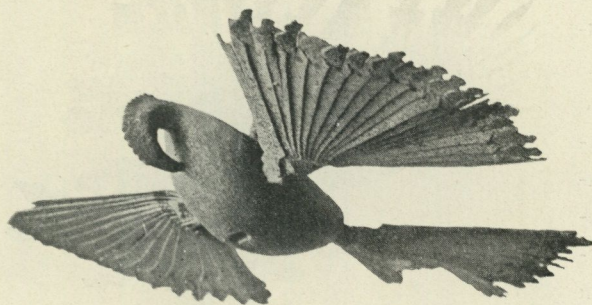
20. Takfågel från Skåne.
Järrestads eller Ingelstads härad.
Omkr. $\frac{1}{3}$ af nat. storl.
Origin. i Nordiska museet.¹

tigad till det antagandet, att äfven den nu bortbrutna kammen varit likartad. Det torde förtjäna omnämnas, att i Nordiska museets handteckningssamling finnes en skiss af en majstång i Leksand, i hvars topp i stället för den vanliga tuppen ses en dylik fågelfigur med utbredda vingar och stjärt. Genom muntliga uppgifter på ort och ställe har jag ock inhämtat, att slika takfåglar varit rätt allmänna i socknarna vid Siljan. De lära äfven förekommit i södra Dalarna och i Värmland samt väl sannolikt också i åtskilliga andra våra landskap. De i Västerbotten förekommande så kallade spån-

¹ Nr 6,171.

gökarna tyckas ock vara att hänföra till denna typ, ehuru de ofta äro målade, vanligen i rött. Det samma gäller den redan omnämnda s. k. juldufvan från Småland. I Folkemuseum i Köpenhamn finnes likaledes ett par träfåglar, »uroer», af denna grundform — den ena från Samsö, den andra från Sjælland, båda målade i öfvervägande gult och rött, men med tillsatser af grönt och blått.

Stundom förefaller det, som om med målningen förenades en mer naturalistisk uppfattning af fågelns art och utseende. Så är t. ex. förhållandet med en dylik fågel från Jämtland, hvilken förvaras i Nordiska museets samlingar (bild 21). Denna, som till sin gestalt är mer långsträckt än de hittills skildrade (undantagandes den omnämnda »dufvan» med rörelsesymbolen), är hållen i blågrå färg med

21. Takfågel från Jämtland.

Omr. $\frac{1}{4}$ af nat. storl.
Origin. i Nordiska museet.¹

röda punkter på ändarna af stjärtfjädrarna och vingpennorna samt med bjärtröd färg å det inemot bröstet böjda hufvudet. Såsom ses af bilden, har denna fågel en längs hjässan löpande kam; emellertid förekommer

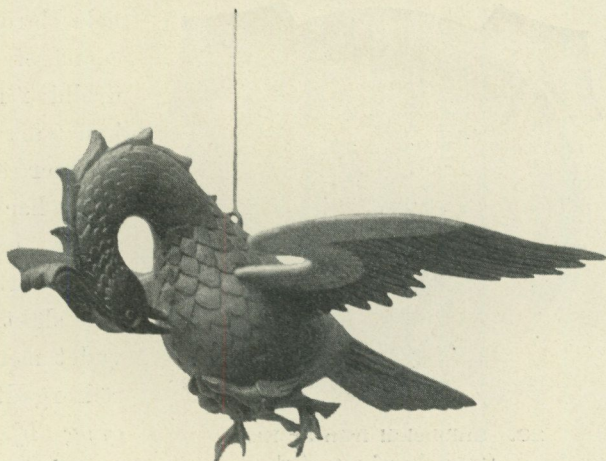
också en tvärkam, men denna har sin plats å främre delen af ryggen och döljes å bilden nästan helt och hållet af den vänstra vingen. Att sluta af frånvaron af ben och en å dessas plats varande öppning är exemplaret något bristfälligt. Såsom vi längre fram skola se, har fågelns här otvifvelaktigt burit sina ungar. Enligt i Leksand i Dalarna af mig erhållen underrättelse plägade ock de träfåglar man där hade stundom bära tvänne (?) ungar under buken.

Jämför man den jämtländska fågelns med den här i bild 22 återgifna, i Folkemuseum i Köpenhamn förvarade takfågeln från Glückstadt i Holstein, måste man genast se grundligheten, äfven om den

¹ Nr 87,220.

holsteinska fågeln blifvit vida mer stiliserad och prydliggjord. Såsom bilden visar, bär denna under buken trenne ungar. Hvad man däremot här tyvärr icke kan se är färgerna. Dessa äro, i likhet med hvad förhållandet var med den jämtländska fågeln, rödt å hufvudet, men för öfrigt är kammen gul, hals och ofvansida svarta, undersidan gulröd, vingar och stjärt på ofvansidan röd- och grönflammiga. Ungarna äro gulröda med svarta vingar och stjärt. Fågelns klor utgöras af naturliga tuppfötter.¹ En fågel från Ostentfeld i Schleswig i samma museum, hvilken likaledes på ett karakteristiskt och i ögonen fallande sätt bär näbben riktad inemot bröstet, är målad med gula, röda och svarta strimor.

Efter denna beskrifvande sammanställning af dessa fågelbilder torde det icke vara svårt för läsaren att efter en blick på bilderna i denna

22. Takfågel från Glückstadt
i Holstein.

Omkr. $\frac{1}{6}$ af nat. storl.
Origin. i Dansk Folkemuseum i Köpenhamn.

uppsats i åtminstone de senares gemensamma urtyp igenkänna den sinnebildliga sagofågel, hvilken under benämningen *pelikan* alt sedan den äldre medeltiden till inemot 1700-talet i synnerhet såsom symbol af Kristus och af det eviga lifvet spelat en så betydande rol inom den kyrkliga konstens område, men som ganska ofta, särskildt såsom det vill synas under 1500- och 1600-talen, äfven uppenbarar sig på rent profana föremål. Så förekommer pelikanen i Nordiska museets samlingar afbildad på bland

¹ Meddeladt af museidirektör BERNHARD OLSEN.

annat ett snidadt skrin, inköpt från Vadstena, på ett stengodskärl från Raeren och i botten af en snibbskål med året 1660 (bild 23). Från sistnämnda århundrade föreskrifver sig påtagligen ock en i museet förvarad oljemålning framställande ett dött barn, hvilket på sitt bröst bär en i något hvitt ämne utförd bild af en pelikan.

Sedan jag nu för träfåglarna konstaterat ett allmänt känt namn — pelikan, må vi något närmare fästa oss vid ett redan i det föregående framhållet drag hos de samma, nämligen att hufvudet är kamprydt och ofta måladt rödt. Söka vi bland våra inhemska

23. Snibbskål från år 1660.

Omr. $\frac{1}{3}$ af nat. storl.

Origin. i Nordiska museet.¹

fåglar och för öfrigt bland hela Europas fågelfauna efter en något så när motsvarande urbild för denna fågelfigur, kan vårt val omöjligt falla på mer än ett släkte nämligen hackspettarnas. Ingen annan europeisk fågel än några arter af hackspettarnas släkt har nämligen hufvudet mer eller mindre bjärt rödfärgadt och på samma gång hjässan försedd med en fjäderbeklädnad, som i någon mån liknar en längs-

löpande kam, och hvilken, såsom man t. ex. finner af bilder hos Olaus Magni, också uppfattats såsom en sådan. Mest torde den af allmogen så väl i Sverige som i Norge med religiös vördnad skyddade² svarta hackspetten (*Picus martius*) hafva varit egnad att väcka denna föreställning, och på honom häntyder också den, såsom vi sett, å fågelns kropp ofta förekommande svarta eller blågrå färgen. Skulle en annan art i några fall kunna anses åsyftad, vore det den gröna hackspetten (*Picus viridis*).

¹ Nr 74,558.

² GASLANDER: *Beskrifning Om Allmogens Sinne- och Seder o. s. v.* Stockholm 1774. S. 45. — *Tre i Norge.* Stockholm 1888. S. 43.

I själfva verket öfverensstämmer ofvannämnda från zoologiens område dragna slutsats fullkomligt med språkliga förhållanden. Ordet pelikan är ett låneord från grekiskan och betyder där hackspett. — Benämningen pelikan för det kända sjöfågelsläktet har först senare uppkommit. — Redan våra benämningar hackspett och spillkråka, det är kråka, som gör spillror, spill,¹ angifva, att man hos oss sen gamla tider särskildt fäst sig vid den i ögonen fallande egenskapen hos fågeln att hacka i och urhålla trädstammar. Samma egenskap hade ock ådragit sig de gamla grekernas uppmärksamhet. Pelikan (grekiska *πελεκάν* eller *πελεκᾱς*) måste härledas från eller åtminstone hafva sammanstälts med orden *pelekys* (*πέλεκυς*), bila, yxa, och *pelekao* (*πελεκάω*), bearbeta trä med yxa. En annan forngrekisk benämning på hackspett *dryokolaptes* (*δροκολάπτης*), hvilket ord bildats af *dory*, *drys* (*δόρυ*, *δρῦς*), träd, och *kolapto* (*κολάπτω*), hugga med mäjsel, (*kolaptér* [*κολαπτήρ*], mäjsel, vigg) företer en parallel till den förra. På litauiska heter hackspett *genys*, på fornpreussiska *genix*, det är grenhuggaren.² Hvad däremot den latinska benämningen *picus*, hvilken A. Fick sammanställer med ett »urindogermanskt» *spika*, sanskrit *pika* (indisk gök), latin *pica* (skata), fornhögtyska *spēh*, *spēht*, tyska *specht*,³ och altså äfven med vårt *spett* i ordet hackspett, i sig innebär, dristar jag ej på egen hand utreda. Kan den ej helt enkelt afse fågelns skarpa näbb? Ditåt synas mig det franska *pic*, hackspett, hacka, spets, egg (jfr *piquer* samt *bec*, ital. *becco*), likasom det engelska *woodpecker*, hackspett, trähackare (jfr *peck* samt *beak*), och äfven de svenska *hackspett*, *hackspik* (jfr *spets*, *spett*, *spik*) visa hän. Skulle ordet stå i förbindelse med en rot *spak*, se skarpt, spana, vore i så fall denna frändskap af sekundär natur.

Om den i hackspetten sig uppenbarande eller, såsom det senare hette, till denna fågel förvandlade guden förekommo hos romarne

¹ Den i åtskilliga zoologiska arbeten, i likhet med talltrast och andra »förbättringar», förkommande benämningen spelkråka är förkastlig.

² O. SCHRADER: *Realexikon der indogermanischen Altertumskunde*. Strassburg 1901. S. 782.

³ A. FICK: *Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen Sprachen*. B. 1. 3. Aufl. Göttingen 1874. S. 254 och 831.

många sagor och myter. Enligt dessa var han eller hans sonson Latinus den förste herskaren öfver Latium. I likhet med Jupiter var Pikus en son af jord-underjordsguden Saturnus — titanen, som slukar sin egen afkomma. Vidare var han, sannolikt med den dryad¹, som kallades *Bona dea*, senare Pomona, fader till växtlighets- och fruktsamhetsguden Faunus och dennes syster och maka naturgudinnan Fauna. Faunus var i sin tur fader till den nyss nämnde Latinus, hvilken var den, som hos sitt folk införde åkerbruk och lagar. Pikus dyrkades i likhet med sonen Faunus i heliga lunder. Hans idol framställdes såsom en trästaf eller träpelare med en hackspett i toppen eller ock, senare, såsom en yngling med en hackspett på hufvudet, eller ock stundom såsom en augur med augurstaf, hvilket sistnämnda värdighetstecken altså måste från honom leda sin härkomst.² Men ej endast Latium ville från honom härleda sina första konungar. Enligt sägen var han äfven fosterfader för Roms första herskare, Romulus och Remus, åt hvilka han under deras öfvergifna tillstånd såsom barn skall hafva bragt födoämne. Äfven Romulus nämnes såsom innehafvare af den underbara stafven, hvilken han altså må hafva ärft efter sin fosterfader. Såsom hans latinska namn *Picus martius* angifver och gamla författare meddela, egnades den svarta hackspetten emellertid ock åt Romulus' och Remus' fader, Mars, likasom en annan hackspettart egnades den Mars otvifvelaktigt nära stående äringsgudinnan Feronia. Men Mars var ursprungligen, äfven han, en växtlighets- och fruktsamhetsgud³ och torde väl egentligen en gång hafva helt sammanfallit med Pikus-Faunus, likasom han, såsom namnet Mars Silvanus angifver, varit identisk med skogsguden. Å andra sidan stodo både Picus och Mars i mycket nära frändskap till Jupiter: den förre var enligt myternas framställning hans broder, den senare hans son. Hvad Mars beträffar, gjorde han äfven i historisk tid öfverguden rangen stridig såsom allfader. Båda kallades nämligen fader, *pater*: *Ju-piter*, *Mars-piter*.

¹ Jfr PLUTARCHOS: *Julius Cæsar*, kap. 9.

² Jfr förf:s upps. *Om fastlagsriset och andra lifsstänglar och gudaspen*, föredrag sid. 269 och 273, i *Nordisk tidskrift* 1902.

³ Jfr W. MANNHARDT: *Wald- und Feldkulte*. D. 2. Berlin 1877. S. 334. — J. G. FRAZER: *The golden bough*. D. 2. London 1890. S. 208.

Ehuru man inom den forngrekiska literaturen ej anträffar så många uppgifter om hackspetten — Pikus — såsom mytisk fågel som inom den romerska, förefinnas emellertid intyg om, att han äfven hos grekerna innehåft en mer betydelsefull rol, och dessa vitnesbörd äro, såsom vi skola se, af synnerlig vikt och betydelse. Enligt en enstaka utsaga (Suidas) är sålunda gudahärolden Hermes — den underbara stafvens bärare, öppnaren, lifs- och dödsguden — en son af Pikus (*Πίκος*), hvilken afträdt sitt välde och väl därjämte maktinsigniet, stafven, åt sonen.¹ Men då Hermes eljest vanligen framställes såsom Zevs' son med allmodern växtlighetsgudinnan Maja², sammanfaller här ännu närmare, än vi förut sett inom den romerska literaturen, hackspettguden med öfverguden själf. Samme författare, som meddelar, att Hermes är Pikus' son, gör ock det uttryckliga uttalandet, att Zevs och Pikus äro en och samma gud³. I Aristofanes' på 400-talet före vår tidräkning författade komedi *Ornites* (Fåglarna), hvilken förutsätter en hel del sägner och myter om fåglar såsom för publiken allmänt bekanta, och hvarifrån mottot till denna uppsats, att före gudarna herskade fåglar öfver människorna⁴, är hemtadt, förekommer ett mycket beaktansvärdt yttrande om hackspetten. Där antydes (vers 479), att Zevs snart åt denna fågel, som här kallas trädmäjslaren, skall afstå sin spira (*οὐκ ἀποδώσει ταχέως ὁ Ζεὺς τὸ σκῆπτρον τῇ δρυκολάπτῃ*). Det är att märka, att nämnda fågel eljest icke spelar någon rol i det anförda skådespelet, hvadan det alldeles icke kan bero på någon slump, att just han ställes i förbindelse med Zevs' scepter. Såsom jag påpekade, kallas hos den grekiske komediförfattaren hackspetten mäjselfågeln (*δρυκολάπτῃς*), men denna fågel benämnes, såsom i det föregående omtalats, på grekiska också yxfågeln (*πελεκάν*). Detta språkliga förhållande torde fullt berättiga till följande slutsats, särskildt då denna af andra skäl vinner bekräftelse. Innan guden öfver gudar erhållit den, såsom vi sett, äfven åt Pikus och af denne

¹ J. GRIMM: *Deutsche mythologie*. 3 aufl. Göttingen 1854. S. 228.

² Jfr förf:s anf. upps. *Såkaka*, sid. 30 o. a.

³ F. NORK: *Etymologisch-symbolisch-mythologisches Real-Wörterbuch*. B. 4. Stuttgart 1845. S. 302.

⁴ ARISTOFANES: *Ornites*, v. 480, 481. Jfr därmed v. 476, 477.

i sin tur åt Hermes öfverlätna spiran, maktstafven, såsom utmärkelse-tecken, bar han såsom insignium yxan eller viggan, och detta var förhållandet redan under stenåldern¹. Man har därför anledning att förmoda, att hackspetten, hvilken, såsom vi sett, visat sig i själfva verket vara en Zevs-Jupiters fågel, innan han erhöll gudens spira, innehåft hans yxa eller vigg. Bevis för detta antagande kunna, så vidt jag vet, ej anföras från den gamla tidens författare, men anteckningar om senare tiders folktro äro egnade att till fasthet stöda nyss framställda förmodan. Enligt germansk och svensk folksägen är nämligen den svarta hackspetten innehåfvare icke allenast af den underbara grenen, »sprängörten» eller »låsörten»², utan ock af den underbara stenen, »segerstenen». Jag vill intyga detta hufvudsakligen med uppgifter från vårt eget land.

Om spillkråkan, svarta hackspetten, såsom innehåfvare af den öppnande grenen, »låsgräset», finnes från Södermanland³ följande anteckning. För att erhålla låsörten uppsöker man en dylik fågels bo, hvilket finnes i trädstammar, och sätter, medan fågeln är ute, en propp i boets öppning. Därefter utbreder man ett rött skynke på marken nedanför trädet. Då fågeln återkommer och ej slipper in, flyger han bort och vänder om en stund till baka med låsgräset, hvilket han håller mot proppen, då så väl denna som låsgräset falla ned på det röda skynket. Enligt andra uppgifter bör man uppgifva ett plötsligt skri för att få fågeln att i förskräckelsen släppa den underbara örten. Håller man ett sådant gräs mot ett stängdt lås, springer detta genast upp⁴. Tyska författare från så väl senare som äldre tid hafva antecknat, huru önskegrenen, *die wünschelrute*, sprängroten, *die springwurzel*, eller hackspettörten, »*das Bömheckelkrut*», på anförda sätt erhålles. Dock angifves den ut-

¹ O. MONTELIUS: *Solgudens yxa och Tors hammare*, sid. 277 o. f., i *Svenska fornminnesföreningens tidskrift*. B. 10. Stockholm 1900.

² Jfr förf:s anf. upps. *Om fastlagsriset*, sid. 268.

³ Den svarta hackspetten kallas där, liksom i Närke, Östergötland och Österbotten, *tillkråka*, *tilkråka* (täljkråka). På andra håll nämnes han *tyrkråka* (tändvedskråka). Det torde förtjäna undersökas, om ej folketymologien här varit med i spelet.

⁴ J. WAHLFISK: *Fåglarna i folkets tro och diktning*, sid. 104, i *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria VII*. Upsala 1889.

bredda duken äfven kunna vara hvit.¹ Denna saga om hackspetten var för öfrigt känd redan af Plinius, hvilken i sin *Historia naturalis* (X, 18) berättar ungefär det samma, som här anförts, med det tillägg dock, att den inslagna pluggen far ut med brak (*cum crepitu arboris*).

Men det är, såsom sagdt, icke endast den alt motstånd besegrande, den alt öppnande grenen, som den svarta hackspetten besitter: han innehar också den därmed mycket likartade, alt besegrande stenen. Enligt en anteckning från Skåne bär spillkråkan i sin mage tvänne stenar, den ena gul, den andra röd. Den senare afvärjer, om man bär honom i en linnepåse under vänstra armen, all trolldom — han håller altså de onda makterna fjärran; den förra har kraft att väcka häftig kärlek — att såsom Skirnirs trollstaf öppna hjärtan². Visserligen känner jag ej någon mer uppgift om hackspetten såsom innehafvare af segerstenen, men likasom han under århundradens eller rättare årtusendens lopp fått dela med sig gudagrenen till åtskilliga andra fåglar: skatan³, svalan⁴, och tuppen⁵, har han äfven åt några fått så godt som helt afstå segerstenen. Dessa hans arftagare äro korpen, svalan, vipan, tuppen samt äfven tjädern och örnen.

Korpsenen, hvilken uppgifves vara röd, möter inom folksägnen och folktron så väl inom vårt land⁶ som i Finland⁷ och på Färöarna.⁸ Enligt de vanliga svenska uppgifterna har han egenskapen att göra bäraren därpå osynlig, men enligt den södermanländska likasom den färöiska anteckningen förmår han dess utom i likhet

¹ J. GRIMM: anf. arb. sid. 925. — A. KUHN: *Die herabkunft des feuers und des göttertranks*. Berlin 1859. S. 214. — Hvit var ock enligt Plinius den duk, hvari druiderna upphemtade den heliga misteln, likasom enligt Tacitus den duk, hvarpå den germanske prästen kastade lotterna af den heliga trädgrenen.

² EVA WIGSTRÖM: *Djurlifvet i folkets tro och sägner*, sid. 177, i *Svenska fornminnesföreningens tidskrift*. B. 10. Stockholm 1900.

³ A. KUHN: anf. arb. sid. 216.

⁴ EVA WIGSTRÖM: anf. upps. sid. 175.

⁵ Jfr förf:s anf. upps. *Om fastlagsriset*, sid. 272, 273.

⁶ J. WAHLFISK: anf. upps. sid. 104. — G. O. HYLÉN-CAVALLIUS: *Wärend och Wirdarne*. D. 2. Stockholm 1868. Tillägget sid. xxxv. — EVA WIGSTRÖM: anf. upps. sid. 176.

⁷ Z. S.: *Folketro och plägseder i mellersta Österbotten*. Separat. S. 112.

⁸ H. PETERSEN: *Om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetrol i Hedenold*. Kjøbenhavn 1876. S. 87, 88. — *Antiquarisk Tidskrift*. Kristiania 1850. S. 205.

med gudagrenen öppna det slutna: ägget, som icke vill låta kläcka sig; låset, som är stängdt. På Färöarna betraktas de af hafsströmmarna stundom på kusten uppkastade stora bönorna af den amerikanska baljväxten *Entada gigalobium* såsom segerstenar (*sigursteinur*), och det samma synes ock hafva varit förhållandet i Norge, där de under benämningen *bu-stene* användts mot kreaturssjukdomar (trolldom, förgöring).¹ Beträffande korpen är att märka, att han ock anses hafva en fjäder, hvilken besitter likartade underbara egenskaper som korpstenen. Denna fjäder är i olikhet med korpens öfriga dräkt vit.²

Om svalstenen förmäles, att han skyddar mot trolldom och sjukdom, att han gör omotståndlig så väl i strid som kärlek, och att han gör osynlig. Vanligen uppgifves, att svalan eger tre stenar — en röd, en vit och en svart — af hvilka hvar och en besitter en af ofvannämnda egenskaper. Att märka är, att det egentligen endast är den genom sitt röda framhufvud kännetecknade ladusvalan (*Hirundo rustica*), som innehar segerstenen.³ Här må ock erinras om den allmänna, djupt rotade svenska folktron, att svalan mot vintern sänker sig till sjöbottnen och där dväljes till våren, med andra ord, att hon då gästar underjorden.

Häri liknar svalan en annan fågel, som äfven han innehar segerstenen. Denna fågel är den tofsprydda vipan (*Vanellus cristatus*). Om henne förtäljes nämligen, att hon under vintern ligger dold nere i mossen, å hvilken hon om sommaren uppehållit sig. Hon håller härvid ett grässtrå i näbben. Beröfvas hon detta, dör hon.⁴ Det säges ock, att man i hennes bo kan finna en mångfärgad sten, som gör innehafvaren osynlig samt äfven förmår för denne yppa andra personers innersta hemligheter.⁵

¹ E. SUNDT: *Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge*. 2 uppl. Christiania 1852. S. 153, 154. Jfr härmed G. F. BLACK: *Scottish charms and amulets*, sid. 479 och 506, i *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*. D. 27. Edinburgh 1893.

² EVA WIGSTRÖM: anf. upps. sid. 176. — J. WAHLFISK: anf. upps. sid. 106.

³ Jfr *Albertus Magnus redivivus eller Hemligheternas Bok*. Göteborg 1843. S. 70. — J. WAHLFISK: anf. upps. sid. 104—105. — EVA WIGSTRÖM: anf. upps. sid. 175.

⁴ J. WAHLFISK: anf. upps. sid. 96.

⁵ J. WAHLFISK: anf. upps. sid. 105.

Här bör påpekas, att alla dessa anförda fåglar, undantagandes den sist omtalade, hvars sten uppgifves vara brokig, alltid sägas ega *en* röd sten. Vi torde nämligen däraf kunna draga den slutsatsen, att segerstenen egentligen och ursprungligen bär denna färg.

Det bör ej förvåna, om segerstenen vidare ansetts finnas i den fågels besittning, som i den historiska tidens myter framför andra tillägges Zevs-Jupiter. Redan klassiska skriftställare i början af vår tidräkning såsom Plutarkos, Dioskorides, Plinius m. fl. veta att förmåla om örnstenen, och medeltida och senare författare följa dem i spåren. Denna sten, hvilken möter inom skotsk och isländsk folktro, anses kunna påträffas i örnens näste, dit fågeln bringar honom för att befordra äggens kläckning och afhålla ormar. Stenen tros främja och gagna vid barnsbörd. På Island kallas den *lausnarstein* och synes där utgöras af i land drifna frön af någon tropisk baljväxt.¹

Egendomligt nog möter en fågel såsom innehafvare af segerstenen äfven inom den judiska sägnens område. En rabbinsk saga förmåler nämligen, att Salomo förskaffade sig den bärg splittrande och klyfvande understenen *schamir* på det sättet, att han lät uppsöka en tjäders (eller orres?) näste och tillsluta detta med ofärgad kristall. Då den återkomne tjäderhanen nu icke förmådde komma till sina ungar, flög han bort och hemtade stenen *schamir*, hvilken han satte mot kristallen för att sönderspränga denna. Men med det samma upphofvo Salomos sändebud ett skri, så att fågeln i förskräckelsen släppte kraftstenen, hvilken de oförtöfvadt bemäktigade sig.² Man märke, att så väl tjäder- som orrtuppen — hvilkendera nu afses är svårt att afgöra; man vore mer benägen att på grund af hans svarta färg och klufna stjärt tänka på den senare — utmärkas genom sina högröda ögonbryn, till hvilka således den för segerfågeln hufvud utmärkande röda färgen i detta fall fått inskränka sig. Sagan är, såsom ses, för öfrigt i hufvudsak fullkomligt lik dem, som förtäljas om den svarta hackspetten.

¹ G. F. BLACK: anf. upps. sid. 505—506.

² J. GRIMM: anf. arb. sid. 925.

Mer än andra fåglar har dock tamtuppen, om hvilken redan Julius Cæsar antyder, att han var helig för britterna (han fick ej ätas), tagit arf efter den svarta hackspetten, ja tamhönset öfvertog hos romarne till och med dennes värdighet såsom orakelfågel. Tuppen, hvilken att sluta af bland annat Aristofanes' bekanta yttrande, att han var herskare öfver perserna långt innan de hade några mänskliga konungar¹, redan i en aflägsen, forntid hos de asiatiska arierna var en hackspettens, Pikus', motsvarighet, innehar icke allenast den underbara grenen utan ock den underbara stenen samt i likhet med korpen äfven den underbara fjädern. Beträffande undergrenen, »mäster Erik», inskränker jag mig att hänvisa till min här förut anförda undersökning Om fastlagsriset, företrädesvis sid. 272, 273, samt i samband därmed äfven erinra om sid. 29 i den likaledes redan anförda uppsatsen Såkaka och gullhöna. Jag må endast i förbigående påpeka, att, likasom Pikus dyrkades såsom en i toppen af en stång eller staf sittande hackspett, har Fjalars fågel, tuppen, ännu sin plats i spetsen af majstången och väderflöjelspiran, och enligt de fornnordiska myterna (Fjölsvinnsnål, Völuspá) sitter han i världslifsträdet Mimameids topp. Rörande den underbara fjädern må jag däremot tala utförligare. Att säg-
nen därom fans i Norden vid hednatidens slut, därom bär den i Sæmunds edda ingående dikten Fjölsvinnsnål vitne. Denna sång förtäljer, huru ljushjälten Svipdag okänd kommer till den mäktige tursens borg för att vinna den där i dvala sänkta gudamön Menglöds kärlek. Han råkar i samtal med portväktaren, hvilken bland annat upplyser honom om, att den, som skall kunna komma in, måste medföra den en skära liknande fjäder, som bäres af den i världsträdets krona sittande glänsande tuppen Vidofnir. För att komma i besittning af denna måste han emellertid först skaffa sig den i underjorden befintliga *hævatein*. Jämför man den anförda dikten med Skirnismål, finner man Vidofnirs lieformiga fjäder och *hævatein* å ena sidan motsvaras af Frös svärd och *gambantein*, *tamsvöendr* å den andra. Föreställningen, att de skärformiga fjädrarna i tuppens

¹ ARISTOFANES: anf. arb. v. 482—484.

stjärt besitta en öppnande egenskap, samt att de betvinga de onda, innelyckande, makterna, är ännu ej alldeles försvunnen hos vår allmog. Ett par drastiska exempel på det förra finnas antecknade från Skåne,¹ och ett intyg om det senare är, att man i Värmland till skydd mot sjukdom hos kreaturen, »förtrollning», öfver fähusdörren förr uppsatt ett par tuppstjärtfjädrar.² Märkligt nog möter inom literaturen den åsikten, att den ena — den högra — af de två långa, krumböjda fjädrarna i Hermes-fågels stjärt förmår lås att springa upp, redan under det andra århundradet af vår tidräkning, nämligen i Lukianos' dialog Alektor (Tuppen).

Men äfven segerstenen återfinnes, såsom sagdt, hos tuppen och omnämnes sålunda redan af Plinius (*Historia naturalis* XXVII, 144), hvilken framställer tron på en dylik i tuppens mage förekommande amulett såsom till och med på hans tid flere århundraden gammal.³ Enligt senare författare, hvilka angifva, att stenen finnes i fågelns hufvud, gör den innehafvaren icke allenast öfvervinnelig utan skyddar ock mot eller botar sjukdom, ja han är till och med en önskesten, hvarmed man kan nå alt, hvad man åtrår.⁴

Vi må här kasta en återblick på det föregående. Såsom vi sett, framstår så väl hos den grekiske författaren Lukianos som i senare svensk folktro tupp fjädern såsom till sitt väsen identisk med lifsgrenen, »sprängörten». Af den ofvan gjorda jämförelsen mellan Fjölsvinnsmål och Skirnismål finna vi emellertid, att här i Norden ännu under den senare hednatiden någon skilnad dem emellan måste hafva ingått i åtminstone de mer invigdes kunskap. Medan den segersälla lifsgrenen i bägge dikterna möter, ehuru under skilda namn, träder i den förstnämnda dikten tupp fjädern i stället för världsherskarens svärd i den sistnämnda. Den skärformiga fjädern likställes altså med ett skärande vapen. Nu är förhållandet det, att äfven ett par andra af de fåglar, med hvilka vi förut gjort bekantskap såsom innehafvare af segerstenen och lifsstängeln, enligt

¹ EVA WIGSTRÖM: *Folkdiktning*. (Första samlingen.) Köbenhavn 1880. S. 122.

² Meddeladt af fil. kandidat N. KEYLAND.

³ Jfr V. HEHN: *Kulturpflanzen und Haustiere*. 7 uppl. Berlin 1902. S. 324.

⁴ J. GRIMM: *anf. arb.* sid. 1169, 1170.

svensk folksägen i sina stjärtpen nor ega ett skärande redskap — en sax. Dessa fåglar äro svalan och viban. Om båda dessa för-täljes,¹ att de en gång från »vår fru», jungfru Maria eller någon gudinna stulit en sax och till straff härför förvandlats till fåglar med saxformig stjärt. Men likasom ordet hammare än i dag är en gengångare från stenåldern och egentligen betyder sten, fornger-manska *hamar*, har enligt språkforskarens mening ordet sax, hvilket i det fornnordiska och det forntyska språket betecknar ett kort svärd och dessförinnan eller samtidigt måste hafva betecknat saxens föregångare den korta knifven, äfven det sin härledning från sten-åldern. Det skulle nämligen egentligen vara samma ord, som det, hvilket vi möta i det latinska *saxum*, sten, och skulle således ur-sprungligen varit benämning på stenålderns flintknifvar eller hvilket eggverktyg som helst af sten, således äfven mäjsel, vigg.² Taga vi nu ordet sax i betydelse tvåeggad knif, möter det ingen svårighet att äfven i hackspettens två mellersta, egendomligt danade och med ovanligt starkt fan försedda stjärtfjädrar se motbilder till skärande redskap, ja dessa torde mer än någon af de andra fåglarnas stjärtpen nor lämpat sig för en dylik föreställning. Då jag nu anser, att alla de segerstenen och lifsstängeln egande fåglarna ärf t dessa efter hackspetten, dristar jag i öfverensstämmelse därmed, på grund af hvad jag sist anført, draga den förslagsslutsatsen, att äfven den skärande stjärtfjädern till följd af något jämförelsevis yngre reli-gionsinflytande först tillagts nyssnämnda fågel; att saxen-knifven till sitt ursprung och sitt egentliga väsen är samma sak som yxan-mäjseln; samt att tuppens skärformiga stjärtfjäder, hvilken de nor-diska fornsångerna sammanställa med världsherskarens svärd, står i nära frändskap med sädguden Saturnus' skära, men att guden Pikus äfven innehåft ett af jordgudinnan erhållet skärande redskap, hvarmed han för naturguden afskurit lifsstängeln. Såsom en ome-

¹ J. WAHLFISK: anf. upps. sid. 96. — A. A. AFZELIUS: *Swenska Folkets Sago-Häfder*. D. 3. Stockholm 1841. S. 116.

² Se R. MERINGER: *Indogermanische Sprachwissenschaft*. Leipzig 1897. S. 126. — A. FICK: anf. arb., bd 2, 3 uppl., Göttingen 1876, sid. 252, och bd 3, 3 uppl., Göttingen 1874, sid. 314. En parallel bildar det grekiska ordet *ἀξυή*, spets, egg, hvar-till en ursprungligare betydelse möter i sanskrit *acman*, sten.

delbar konsekvens häraf följer, att likasom hackspetten såsom en mytisk fågel är äldre än tuppen, äfven Pikus, skogsguden, är äldre än Saturnus, sädesguden, och i själfva verket fastmer dennes fader än tvärtom.

Det återstår att undersöka, huru hustuppen hos de europeiska folken, för hvilka han näppeligen före medlet af 500-talet före vår tidsräkning började blifva känd¹, kommit att spela denna betydande mytiska rol. Vi finna då genast, att han till sitt yttre har åtminstone en likhet med hackspetten: den röda kammen. Men detta förhållande har, om det ock i det gamla hemlandet förmodligen varit det ursprungliga, dock helt visst icke varit den i längden och hos de europeiska folken verksammaste orsaken. När hustuppen en gång, väl hufvudsakligen genom persiskt inflytande, öfverfördes till Europa, hade han redan i sin fädernevärldsdel fått sin mytiska rol åt sig utskrifven. Han var redan då den återvändande daggudens bebådare, de lifshämmande, innelyckande mörkermakternas fördrifvare. Hos kretenser och hellener hade hackspetten varit dödsrikesdomaren Zevs Ktonios' fågel; hos perserna blef tuppen dödsrikesdomaren Čraoshas tillhörighet, för att sedermera, en invandrande inkräktare, äfven hos grekerna såsom döds-guden Hermes Ktonios' attribut uttränga sin mytiske anfader hackspetten från denna värdighet.² Till och med i det senare Fornägypten blef enligt Plutarkos tuppen en döds-gudens, Anubis', fågel.³ Dessa på österländsk grund utbildade föreställningar hafva otvifvelaktigt med mer eller mindre omdaning följt den ursprungligen indiska fågeln på hans färd genom hans nya världsdel och föranledt hans helighållande. När senare påfågeln (*Pavo cristatus*), äfven han af indisk härkomst, blef de ariska folkens egendom, gjorde han i sin tur tamtuppen hans rang stridig. Hos parserna, de så kallade elds- eller

¹ V. HEHN: anf. arb. sid. 323.

² Märkligt nog vet Lukianos att förmåla om tuppen, Alektryon, äfven såsom Mars' tjänare.

³ Jfr ock förf:s upps. *Brödets helgd hos svenskarne, särskildt julbrödets*, sid. 26—28, i *Meddelanden från Samfundet för Nordiska museets främjande 1893 och 1894*. Stockholm 1895; samt anf. upps. *Såkaka*, sid. 29. Om tamhönset se för öfrigt utförligare V. HEHN: anf. arb. sid. 321 o. f.

djävulsdyrkarne, blef sålunda »konung påfågel», *melek taus*, en bild af deras gudomlighet eldfursten, den fallne ängeln.¹

Ännu mer än vid ljuset torde människor i land med kallare klimat hafva fäst sig vid värmen såsom något för dem viktigt och välgörande. Att jordens fruktbarhet och i samband därmed existensvilkoren berodde på ljusets till- och aftagande, insågs icke så omedelbart som det förhållandet, att de bero på värme. Lyste ej solen äfven på vintern, och dock rådde då köld! Dagsljusets återvändande var dess utom — man må med skäl säga — en alldaglig företeelse; den varma årstiden återkom däremot såsom icke endast en frälsare från mörker utan ock från köld och hunger med långa mellantider, hvilka för kalender och sannolikt äfven någon mer utvecklad räkneförmåga saknande människor voro omöjliga att mäta. Man lade därför, något som vår allmoges för öfrigt efter fornärfd sed gärna gör än i dag, noga märke till vissa naturens företeelser såsom hans förebud. Det är må hända utom genom sitt egendomliga yttre mest i egenskap af vårbådande fågel den svarta hackspetten förskaffat sig sin mytiska rang. För att en fågel skall tjänstgöra såsom årstidstecken är det nämligen ej ovillkorligen nödigt, att han skall vara en flytt- eller sträckfågel. Det kan ock vara vissa årstidsväxlingarna medföljande förändringar i hans läte eller lefnadssätt och uppförande, som äro nog märkliga att tjäna människorna som årstidstecken.

Låtom oss nu än en gång hänvända oss till zoologien för att se, hvad den kan meddela i här ifrågakarande hänseende. Den kolsvarta skogsfågeln med det skarpa, mäjselartade näbbet och den eldröda hufvan är Mars' fågel äfven så till vida, att hans parnings-tid infaller i Mars' månad, samma månad, som i Norden otvifvelaktigt en gång egnades Tor.² Under denna tid har hanen den

¹ Jfr V. HEHN: *anf. arb.* sid. 358. — Skulle möjligen denna fågelidol genom en ordlek dölja den kaldeiske lifsguden Tammuz, Tausz (jfr J. G. FRAZER: *anf. arb.*, del 1, sid. 283)?!

² Jfr förf:s *anf. upps.* *Såkaka*, sid. 36; samt A. SVENSSON: *Sammanmältning af äldre och nyare gudsbegrepp i vår folkföreställning*, sid. 229, i *Svenska fornminnesföreningens tidskrift*. B. 11. Stockholm 1902.

egendomliga seden att sätta sig i toppen af upptill förtorkade träd och med näbben hamra eller trumma mot dessa för att sålunda locka honan. Han bultar härvid, säger Brehm, »så ifrigt med näbben mot trädet, att det låter som ett oafbrutet »errr», och den snabba rörelsen af hans röda hufvud kommer det att nästan se ut, som då man hastigt för ett glödande kol fram och åter». I en eller annan ort i Småland kallas fågeln med anledning af detta sitt egendomliga sätt att förebåda en blidare väderlek för *blidten*.¹ Något senare, men ännu inom den gamla Torsmånadens förlopp, begynner arbetet på boet, hvilket såsom bekant lägges i en djup öppning, som fågeln själf urhållkar i en trädstam. Härvid kan han enligt nyss anförde naturforskare uthacka spåner af ända till 15 centimeters längd och 3 centimeters bredd, något som genast bör vara egnadt att väcka beundran hos människor på en mindre utvecklad ståndpunkt. För vårt ämne särskildt viktigt är, att hackspetten, äfven när han ej har ungar, stadigt återvänder till det träd, i hvars stam han valt sin boning, för att däruti tillbringa natten. Behöfver jag påpeka, att de heliga lunderna, dessa de ariska folkens äldsta tempel, med sina af människohand aldrig rörda, mossbelupna träd, där misteln dolde sig i de åldriga trädkronorna, böra hafva varit för hackspettar högst lockande hemvist? I denna naturhistoriska karakteristik må, enär vi i det följande skola beröra en härtill svarande myt, också nämnas, att särskildt grönspetten, men väl äfven svartspetten, plägar angripa bisamhällen, hvadan han en gång torde varit människorna en vägvisare vid uppsökande af vildhonung i urskogarna. Det är, såsom jag menar, dessa för naturmänniskan vida mer än för oss välbekanta drag hos fågeln, som förskaffat honom hans gudomliga rang. Han blef en uppenbarelse af den naturvärmens gudom, hvilken enligt ett, såsom det synes, uråldrigt och vida kring världen spridit uppfattnings- och framställningssätt stångar, rister eller hackar hål på den frusna jordens skal eller världsträdets stam. Så födes t. ex. enligt myterna om Tammuz-Adonis den i det stora trädet vid jordens medelpunkt dolda växtlighets- och lifsguden till världen därigenom att en vildgalt

¹ Meddeladt af hofintendenten dr J. BÖTTIGER.

med sina betar rister hål på trädets bark.¹ När hackspetten kom med sin från det eviga lifvets ängder hemtade sprängört, då foro bommarna från och isdörrarna öppnades, så att trädets löf och frukter, så att sommarens örter och varelser, så att vågor och varma vindar kunde återvända till människornas värld. Men ursprungligen var han endast en ham för anden i det träd, i hvars stam han bodde, eller för gudomligheten i den heliga lund, i hvilken han dvaldes, eller för den djupaste skogens med bäfvan dyrkade gud.² Det är i hackspettens egenskap af trädgudomlighet vi hafva att söka första förklaringen till hans rang af orakelfågel. Likasom själfva det heliga trädet meddelade gudasvar — eken i Dodona, germanernas »*arbores frugiferæ*» (»bärande träd») — så gjorde ock trädets i fågelgestalt sig uppenbarande ande eller själ. Men båda hemtade de — det trodde man sig snart förstå — sin visdom, sin gudakraft, från underjorden, dit trädets, »det med foten drickande», nedträngde med sina rötter³ och dit, — må hända genom trädets håliga stam? — äfven trädfågeln ansågs nedstiga. Senare blef hackspetten därför en uppenbarelseform för eller ett bud från den enligt älsta föreställning icke himmelska utan underjordiska gud — hos grekerna: Zevs Ktonios, Hades-Hefaistos, hos nordborna: Mimir, Ivalde-Völund — lifskraftens, visdomens och konstfärdighetens gud, hvarifrån alt lif och således äfven människornas har sitt ursprung. Enligt Julius Cæsar⁴ ansågo sig gallerna såsom underjordsgudens ättlingar; enligt den fornnordiska uppfattningen spirar hela det kosmiska lifsträdet, *Yggdrasil-Mimameid*, från Mimirs värld, och från detta träd, asken-eken, härstamma människorna. Det var ju från underjorden man såg alt lif och ljus spira eller stiga upp, och det var dit det vände åter. Det var underjordsguden, som var lifsvärmens gud, som var driftens gud så väl hos

¹ Jfr J. G. FRAZER: anf. arb. del 1, sid. 288 och 281.

² Om trädandar se vidare J. G. FRAZER: anf. arb. del 1, sid. 56 o. f. — Om trädguden, lundguden i fågelgestalt märk särskildt W. MANNHARDT: anf. arb. del 1. Berlin 1875, sid. 52—53. Det synes mig vara från trädsjälen i fågelham som den äldriga föreställningen om människosjälen i fågelham först utgått.

³ Jfr VERGILIUS: *Georgica II*, v. 290—295.

⁴ *Commentarii de bello gallico VI*, kap. 18.

naturen som hos människan; det var hans makt, som uppenbarade sig i den från underjorden framvällande källan, i det därifrån upp-
växande trädet, i de om våren stigande växtsafterna, i blomma och frukt, i människans blod, ja i den ur trädets virke genom gnidning framkallade elden¹, i den vid horisonten uppstigande solen eller det uppgående regnbringande åskmolnet. Det var han, som var siar-
förmågans och visdomens, den renaste lifssubstansens, andelifvets gud. Ur hans brunn måste själfva Oden dricka, och till och med sol-
gudsoraklet i Delfi var tydligtvis ursprungligen en underjordsgudens helgedom. Det var ock han, rikedomarnas gud, som senare, när dessa begrepp utbildat sig, blef de himmelska gudarnes leverantör, utan hvars bistånd de vordo kraftlösa och vanmäktiga, så vida de ej genom andlig öfverlägsenhet eller oftare slughet och list lyckades afvinna honom hans skatter. Och det var han, som omsider blef gudars och människors värste fiende.

Såsom jag sökt visa, ansågs en gång den svarta hackspetten vara innehafvare af lifsgudens spira och väl sedan ännu aflägsnare tid af hans stenynxa eller vigg. Men den förmodan ligger altför nära till hands för att icke uttalas, att den rödhufvade men i öfrigt likasom svartbrända fågeln, träd-anden, en gång ansetts vara innehafvare af själfva naturvärmen, världsellden,² vare sig han nu betraktats såsom dennas egentliga vårdare, eller af värmeguden erhållit en tändande flamma såsom gåfva, eller ock, enligt i så fall jämförelsevis yngre men dock högst åldrig mytbildning, stulit ett glöd, en gnista från den enligt då rådande mening mot människorna afvogt sinnade världselldsherskarens hård.³ Eld och lif äro emellertid sen uråldrig tid för arisk folkföreställning på ett mystiskt sätt med hvar andra sammanfallande. Än i dag tala vi ju om lifsvärme, om lifslåga som tändes eller släckes. En eldbringande

¹ Jfr J. G. FRAZER: anf. arb. del 2, sid. 292 o. f.

² Jfr J. G. FRAZER: anf. arb. del 2, sid. 367 o. f.

³ Äfven den med högröd hjässa prydda tranan säges vara en ljusbringare — »tranan bär ljus i bondens hus», säger ett svenskt ordspråk — och å en relief från romersk tid, anträffad i Paris och nu förvarad i Musée Cluny, ser man tre tranor och tre växtstänglar på ryggen af en tjur. I *Dyalogus Creaturarum* finnes (blad 70) en fabel om huru tranan täflat med örnen att flyga mot solen. Jfr sid. 199 i denna uppsats.

fågel blir därför en lifsbringande fågel och vice versa. Storken (*Ciconia alba*), hvilken ju, såsom ännu allmänt säges, är en lifsbringare, är på sina håll enligt folkföreställningen också en eldbringare.¹

För den kosmiska värmen och ljuset, naturens alstringskrafter, finnes emellertid, må hända genom anpassning för nordligare förhållanden af en ursprungligen orientalisk rägnsymbol, åtminstone sedan bronsåldern en sinnebildlig omskrifning. De framställas såsom en dryck, lifsdrycken.² Hackspetten torde därför också hafva ansetts såsom en lifsdryckbringare, om han ock i detta hänseende snart fått vika för någon annan fågel. Å de från medlet af bronsåldern härstammande små bronsvagnarna med lifsdryckkärl äro i regel små fågelfigurer anbragta. Enligt en senare forngrekisk författare (Antigonos från Karystos) skola dessa fågelbilder hafva föreställt korpar,³ hvilken fågelart vi redan sett äfven i andra hänseenden hafva rivaliserat med hackspetten. Än i dag afbilda slovakerna i Mähren korpar å sina barnvagnar, emedan dessa fåglar anses, likasom storken hos oss, bringa barn.⁴ En kamprydd fågel, ofta försedd med två märkligt uttecknade stjärtpennor, sattes dock äfven, och vida tidigare än hvad den grekiske författaren kan känna till, i förbindelse med de symboliska kärnen.⁵ Såsom redan nämts, bragte hackspetten, Pikus, föda åt Romulus och Remus, och denna näring var helt visst af gudomligt slag. En antikens författare (Antoninus Liberalis) vet ock att förtälja en

¹ A. KUHN: anf. arb. sid. 106. — Om urfäderna såsom eldbringare jfr förf:s upps. *Lussi*, sid. 32, i *Meddelanden från Nordiska museet 1898*. Stockholm 1900.

² Jfr förf:s anf. upps. *Lussi*, företrädesvis sid. 35—36, samt äfven förf:s upps. *Kärlvagnar från forntiden* i tidskriften *Ljus*, årg. 2, nr 46. Stockholm 1900. — Därmed må sammanställas det nyligen vid Trundholm på Sjælland gjorda bronsålderfyndet af en liten vagn med en bild af solskifvan.

³ A. FURTWÄNGLER: *Ueber ein auf Cypern gefundenes Bronzegerät*, sid. 430, i *Sitzungsberichte der philos.-philol. und historischen Classe der Königl. bayer. Akademie der Wissenschaften*. B. 2. H. 3. München 1899.

⁴ Enligt meddelande af museidirektor M. HABERLANDT i Wien. Jfr M. HABERLANDT: *Katalog der Sammlungen des Museums für österreichische Volkskunde*. Wien 1897. S. 161.

⁵ Jfr O. MONTELIUS: *Ett i Sverige funnet fornitaliskt bronskärl*, bilderna sid. 18, 53 m. fl., i *Svenska fornminnesföreningens tidskrift*. B. 11. Stockholm 1902.

egendomlig sägen, om huru grönspetten, *κέλεος*, en gång nedträngt i den håla, där Zevs födes och hvarur hvarje år eld upplågar, för att röfva honung från de där varande heliga bien. Han var förut en man, men blef då till straff af Zevs förvandlad till en fågel, hvilken emellertid, emedan han skådat Zevs' blod,¹ erhöll förutsägelseförmåga.² Vi finna här en oförtydbar framställning af lifskraftens upphemtande från underjorden, från Zevs Ktonios' boning. Honung ansågs, väl alt sedan människorna lärde känna denna naturprodukt, såsom en af bien samlad underbar naturens kvintessens, såsom ett lifs- och oförgänglighetsämne,³ hvilket meddelade sin gudomliga kraft äfven åt det där af brygda mjödet, Kvasirs-Ods blod, som därför ock blef en helig dryck.⁴ Äfven inom den fornhinduiska mytologien möter en lifsdrycken, *soma*, bringande fågel. Denna angifves vanligen vara en örn,⁵ men en örn blef ock Zevs' fågel, och i örnham var det som himmelsguden bortröfvade lifsmjödförvararen Ganymedes. I örngestalt var det ock som Oden från underjordsgudinnans boning, dit Rati banat honom väg, bragte Kvasir-Suttungs-mjödet till himmelsgudarnes hem. Örnen har således icke allenast inom grekernas och nordbornas utan ock inom arisk-asiatiska folks myter efterträdt hackspetten, och det torde näppeligen vara för djärft att antaga, att denna förändring skett mer eller mindre samtidigt med en dualistisk världsåskådningens inträde genom den gamla värmekultens öfvergång till utpräglad himmels- och solkult. Men lifsdrycken var för naturen icke allenast värme och ljus utan äfven rägn, och såsom en rägnbebådare, det är fornmässigt sedt en rägnbringare, har spillkråkan allmänt till våra dagar i det svenska folkets föreställning bibehållit sitt anseende. Svartspetten ställes härvid

¹ Jfr sid. 186, 187 i denna afhandling.

² F. NORK: anf. arb. bd 4, sid. 302—303. Jfr samma arbete bd 1, Stuttgart 1843, sid. 330 (*Celeus*).

³ Jfr F. NORK: anf. arb. bd 2. Stuttgart 1844, sid. 137—239.

⁴ Jfr förf:s upps.: *Om julnötterna, julhalmen, julgröten, julbullarna och julölet*, spalt 6, i tidningen *Jul* 1902. Stockholm 1902.

⁵ H. S. VODSKOV: *Sjæledyrkelse og Naturdyrkelse*. B. 1. Kjøbenhavn 1897. S. 264. Den somahemtande fågeln säges ock vara en falk, hvilket åter erinrar om Loke, som i falkham återför den i en nöt inneslutna Idun. Prometheus medförde på härom erinrande sätt elden i ett nartextrör.

tydiligen nära ljungelden, hvilken ju föregår och bebådar rägnskuren. I Holland liknar man ock det första åskdundret vid galandet af en tupp,¹ och flere folktro- och mytforskare hafva kommit till den slutsatsen, att tuppen varit Tors, åskgudens, fågel. Men tuppen är, såsom vi sett, i sin egenskap af mytisk fågel en efterträdare till hackspetten — liksom denne var det fruktbärande trädets, blef tuppen sädesfältets själsham² — och Tor, fruktsamhetsguden, äringsguden, är sannolikt till sitt ursprungliga och egentliga väsen den samme som Ty, hvilken motsvarar Zevs, hvars egenskap af trädgud vid Dodona vi känna.

Såsom jag i min denna undersökning föranledande uppsats Såkaka och gullhöna, sid. 35 o. f. påvisat, var det i Norden under senare järnåldern mer en gudinna än en gud, som ansågs innehafva lifsdrycken.³ Denna växtlighets-, ärings- och lifsgudinna, hvilken i likhet med den gamla lifsguden samtidigt äfven var dödsgudinna, kristnades under namnet Gertrud, och åt henne egnades så väl i Sverge som i Norge svartspetten, hvilken ock därför kallas *Gert-rudsfågel*. Till undvikande af vidare upprepning vill jag med erinran om, att Gertrud ock är den samma som skogsgudinnan, *skogs-rån*, och att man plägade offra åt spillkråkan såsom skogsråns fågel, inskränka mig att hänvisa till hvad jag i anförda uppsats i föregående häfte af dessa Meddelanden (sid. 35 o. f.) anført. Här-till må dock fogas det tillägget, att så väl lifs- och dödshelgonet Gertruds som drakdödaren, lifs- och dödsängeln Mikael's dagar en gång i den kristna kalendern nästan i omedelbart samband med hvar andra förlagts till midten af Mars' (Tors) månad, hvilken, såsom vi sett, ock med skäl kunnat egnas hackspetten, likasom den följande egnades göken, Örvandils fågel. Den 15 mars blef dock senare, efter år 813, lifsstaf- och Kristusbäraren Kristoforos' dag, under det ärkeängeln Mikael's dag förlades till tiden för Johan-

¹ J. SCHRIJNEN i *Volkskunde. Tijdschrift voor Nederlandsche Folklore*. 13 Jaarg. Gent 1900—1901. S. 104.

² Jfr t. ex. förf:s anf. upps. *Fastlagsriset*, sid. 266 och 273 m. fl.

³ Jfr ock förf:s anf. upps. *Lussi*, företrädesvis sid. 35—36, samt äfven förf:s anf. upps. *Kärlvagnar från forntiden*.

nes döparens affelse.¹ Att en hackspettart, grönspetten, äfven hos romarne tillagts en växtlighetsgudinna, Feronia, har jag redan omtalat, och äfven med äringsgudinnan Ceres synes han hafva stått i något samband.²

I den sist anförda föreställningen om hackspetten såsom lifsdryckbringare är det jag ser en anknytning till den, så vidt jag känner, först af kristna författare omtalade sagan, att pelikanen hackspetten med näbbet upprister sitt eget bröst för att med sitt blod nära eller till lifvet återväcka sin afkomma. Den skriftställare, som först omnämner detta, är den helige Augustinus (död 430), hvilken i sina kommentarier till psalmen 102 förtäljer, att pelikanen hackar i hjäl sina ungar, hvarefter han sörjer dem i tre dagar. Honan tillfogar sig då själf ett djupt sår i bröstet och låter sitt blod flöda öfver afkomman, som härigenom åter väckes till lif.³ Denna Augustinus' berättelse afviker från de vanliga bildliga föreställningarna så till vida, att det å dem tydligen är för att nära ungarna som fågeln upprister sitt bröst (se bild 23). Om pelikanens kyrkliga betydelse har jag redan (sid. 171) yttrat mig tillräckligt för här föreliggande undersökning.

Man frågar sig nu: När uppstod denna föreställning, som inom den kristna symboliken spelat en så betydande rol? Att hon till sitt väsen ej kan vara kristen är uppenbart: därtill är hennes inpassning på kristna förhållanden, särskildt i den form Augustinus anför henne, och denna är ju för oss den äldsta kända, alt för litet träffande. Öfverföra vi sagans symbolik från den kristne till den hedniske frälsare, hvilkens mantel företrädesvis Johannes — bebådaren, vägberedaren och martyren — inom den kristna kalendern fick upptaga,⁴ erhåller däremot myten om pelikanen sin fulla betydelse. Att årets växtlighetsgud, ja lifskraften såsom helhet

¹ Jfr förf:s upps. *Såkaka*, sid. 35 och 36.

² F. NORK: anf. arb. bd. 1, sid. 330. — *Celeus*, *κέλεος*, grönspetten (jfr sid. 189) synes hafva varit den, som gaf Ceres-Demeter näring, under det hon sökte Proserpina-Persefone.

³ E. P. EVANS: *Animal symbolism in ecclesiastical architecture*. London 1896. S. 128.

⁴ Jfr förf:s anf. upps. *Såkaka*, sid. 34—36.

sedd, offrar sig själf för sig själf i sin afkomma är nämligen en åskådning, som vid en något djupare spekulation direkt nog uppstår ur iakttagelser af naturförhållandena, och som för öfrigt hade sin motsvarighet så väl i solens lopp, naivt uppfattadt, som i det af blixten uppristade, sig i rägn uttömmande molnet. Den var äfven för ett flertal asiatiska och europeiska religionsformer ingalunda främmande, och icke håller för nordbornas gudatro. Nio dygn hang Oden (Od, driftguden) genomborrad med spjut själf offrande sig åt sig själf i världsträdet, säger Hávamál, och tränga vi till mytens kärna, möta vi samma föreställning i berättelsen om Balder. Det omotståndliga »segersvärd», mistelgrenen, som dödar den eljest osårbara växtlighetsguden, är nämligen till sitt innersta väsen intet annat än växtlighetsguden själf i en annan uppenbarelsesform.¹ Sagan om pelikanen, som upphackar sitt eget bröst, är således endast en annan form af samma myt, som möter i den frygiska gudasagan om Attis, i hvars belysning äfven den italiska myten om Saturnus förhållande till Uranus egentligen erhåller sin förklaring. Att en hednisk föreställning om att svartspetten af någon anledning gjutit sitt blod en gång i vårt land förefunnits, synes antydas af det från norra Småland antecknade bruket, att när denna fågels läte kunde tydas »spill, spill», svara: »spill ditt hjärteblod i helvetet!» Lät hans skri åter såsom »kri, kri», svarade man: »kri hos Gud i himmelen».²

I det föregående har jag egentligen endast talat om en art hackspett, den i Italien åt fruktsamhetsguden Mars och i Skandinavien påtagligen en gång åt Njörd eller må hända ännu åt Od-Oden och Fröja-Frigga helgade svartspetten. Att emellertid äfven grönspetten betraktats såsom en gudomlig fågel, har i förbigående framgått, och otvifvelaktigt hafva äfven andra arter af släktet *picus* haft denna ära, om ock svartspetten i stort sedt kommit att intaga det främsta rummet. En hvar art, som kännetecknas af en högröd eller höggul hjässa, har påtagligen varit berättigad till gudavär-

¹ Jfr förf:s anf. upps. *Fastlagsriset*. I detta förhållande torde ock uppgiften i *Skåldskaparmål*, 8, om Heimdalls hufvud finna en förklaring.

² G. O. HYLÉN-CAVALLIUS: anf. arb. del 1, Stockholm 1863, sid. 324.

digheten. På någon annan hackspettart än den svarta eller gröna hackspetten såsom närmaste föregångare torde möjligen ock den anförda sagan om tuppens stjärtfjädrar häntyda. Denna föregångare skulle i så fall hafva varit någon af de arter, som utmärkas icke allenast af en röd hjässa utan ock af röda undre stjärt-täckfjädrar. Att äfven andra hackspettar än den svarta tillagts Mars synes för öfrigt framgå däraf, att medeltida författare med uttrycket *St Martins* — den till helgon vordne Mars' — *fåglar* tyckas hafva betecknat alla med röd hjässa utmärkta hattspettarter. Äfven kungsfågeln, rödhaken, kärrhöken m. fl. voro dess utom egnade detta helgon.¹ Sällsamt är, att också hos de gamla mexikanarne, i hvilkas religion så många egendomliga likheter möta med företeelser från just det religionsskede i den gamla världen, hvarinom denna uppsats egentligen rör sig, hackspetten uppträder såsom en representant för stamheroen, den odling och lag bringande guden Quetzalkoatl, af hvilken hvarje öfverstepräst ansågs vara en reinkarnation.² Hos finska folk ansågs hackspetten vara en himmelsguden Ukkos eller Tarans fågel och en hjordarnas och markernas beskyddare. Hos votjakerna offrades hackspettar i slutet af sommaren.³

Men lifsgudens väsen har, såsom jag redan visat, uppenbarat sig äfven i andra fåglar. Hvad beträffar korpen, hvilken otvifvelaktigt ganska långt till baka i tiden ansågs såsom en guds sändebud (märk Första konungaboken kap. 17, v. 4 och 6 samt därjämte kap. 19, v. 5—8), kan jag ej framlägga andra skäl till förklaring än det, att han i likhet med svartspetten är kolsvart, samt den förmodan, att han, valplatsernas gäst, ej såsom en den vegetativa utan en den animala lifskraftens bärare tillagts den själarne hos sig samlande guden på grund af ungefär samma tankegång, som schakalen tillades Anubis, ägypternas dödsgud. Detta förklarar ock, hvarför

¹ L. HOPF: *Thierorakel und Orakelthiere in alter und neuer Zeit*. Stuttgart 1888. S. 146—147.

² J. G. MÜLLER: *Geschichte der amerikanischen Urreligion*. Basel 1885. S. 594. Anf. i L. HOPF: *nyssn. arb.* sid. 148. — Jfr därmed K. BAHNSON: *Etnografien*. B. 1. Köbenhavn 1900. S. 421 o. f.

³ FINN MAGNUSEN: *Den første November og Den første August*. Kjöbenhavn 1829. S. 229 och 120.

korpar i vårt land anses såsom dödsbud — de komma för att hemta själar — samt hvarför parserna utsätta sina döda åt korparna. Såsom jag i det föregående (sid. 188) nämt, anses korpen emellertid på ett eller annat håll också såsom en själsbringande, en barn till världen förande, fågel. Den gud, som tager lifvet bort från jorden, ger det ock åter dit. Till Oden bragte korpar visdom — andens föda (jämför Elias), men visdomens källa ligger i underjorden, i Mimirs rike. Det är hos Utgårdaloke som Hugi (Hugin, Odens korp) egentligen är hemma.¹ Korpen var ock den deliske orakelgudens fågel.²

Angående de andra fåglarna finner jag tvänne af deras utseende beroende grundsatser hafva gjort sig gällande. Den ena har egentligen beaktat den högröda färgen, hvilken man tillskref stor betydelse. Den var eldens, morgon- och aftonrodnadens samt blodets färg; den var, hvar hälst den uppenbarade sig, lifsgudens färg. Den andra grundsatsen, hvilken utöfvat det vidsträcktaste inflytandet, har fäst sig vid hjässkammen.

Hos ladusvalan, på engelska *Martin* (jfr sid. 193), har man särskildt uppmärksammat det röda framhufvudet, hvari nordisk folktro sett ett från något kvinligt väsen (en gudinna) eller den heliga jungfrun (»vår fru») stulet rödt nystan, en sinnrik, väl närmast från nornans slända utgången sinnebild af en potens, af ett litet, som kan sträcka ut sig till det oberäkneliga. Såsom vi förut sett, innehar svalan också saxen. Hon eger altså de tre ödesgudinnornas — parcernas, moiornas, nornornas — det är den gamla jord- och underjordsgudinnans båda redskap.³ Hos rödhakesångaren (*Luscinia rubecula*) har man lagt märke till den röda strupen och bröstet. Hos storken, i hvilken vi i det föregående lärt känna en lif- och eldbringare, har man i den röda näbben och de likaledes röda benen sett gudens insegel.⁴

¹ *Gylfaginning*, 45 (46).

² OVIDIUS *Metamorphoseon* V, 329.

³ Jfr förf:s anf. upps. *Lussi*, sid. 10.

⁴ Enligt V. RYDBERG är storken Hönirs fågel. Se *Undersökningar i germanisk mythologi*, del 1, Göteborg 1886, sid. 552; och del 2, Göteborg 1889, sid. 35.

Rörande den andra i ordningen af de sistnämnda tre fågelarterna må jag anföra, att den lilla fågeln med det brandröda bröstet, hvilket, då han lifligt hoppar omkring bland grenarna, liknar ett lefvande kol, i England kallas *Robin*¹ eller *Robin Red-breast*. Detta namn Robin är det samma som vårt Robert, tyska Ruprecht, forntyska Hruodpert, hvilket betyder den vidtfräjdadt lysande, och eger motsvarigheter i gudanamnen Perchter eller Berchter, femin. Perchta, Bärta (Lucia, Lucien),² det fornindiska Bhrigu samt åtskilliga andra namn på gudomliga urstamfäder. I England möter ordet Robin ock såsom namn på sagogestalten *Robin Hood*, den vilde jägaren och rövaren, samt äfven såsom namn på hus-tomten, »nissen» eller skogsanden *Robin fellow*, *Robin good fellow*. Den tyske Ruprecht-Bercht och hans kvinliga motsvarighet Perchta-Lucia uppträda åter jämte Martin (märk ofvan St Martins fåglar samt ladusvalans engelska namn) och Nikolaus vid vinterns inträde eller under julen såsom gudomliga eller dämoniska gestalter.³ I Sverge ersättas de af den såsom förste martyr med Johannes döparen täflande Staffan och af julbocken. Om rödhaken och en annan i här ifrågavarande hänseende vida märkligare fågel, kungsfågeln (*Regulus cristatus*), finnes ett gammalt engelskt folkrim:

*The Robin and the Wren
are God Almighty's cock and hen,*

hvilket för i minnet insekten gullhönan (*Coccinella septempunctata*), som ju också är ett Guds utkorade kreatur.⁴

Hos kungsfågeln har man tydligen fäst sig vid hufvudets gullgula kam eller hufva. Denna den minsta af Europas fåglar, hvilken, såsom äfven den svenska benämningen angifver, satts såsom en konung bland fåglarna, heter på grekiska utom *τροχίλος*⁵ äfven

¹ Detta ord lär ock beteckna lärfalkhanen; jfr not sid. 189.

² Jfr förf:s anf. upps. *Lussi*, företrädesvis sid. 7 och 32 samt 5 och 6.

³ Jfr J. GRIMM: anf. arb. del. 1, sid. 472; — förf:s upps. *Om julens härkomst* i tidskriften *Ljus*, årg. 2, nr 12. Stockholm 1899.

⁴ Jfr förf:s anf. uppsats *Säkaka*, företrädesvis sid. 31—33.

⁵ Af *τροχίω*. *Τρόχιλος* väl egentligen liktydigt med löparen, sändebudet. Jfr dock äfven *τροχός*, *τροχάω*, *τροχιζω*.

βασιλῆος, på latin: *regulus, rex avium*, på italienska: *re di siepe*, på spanska: *reyezuelo*, på franska bland annat: *roitelet, roi des oiseaux*, på engelska: *wren*, på walesiska: *bren*, på holländska: *konije*, på tyska: *zaunkönig*, hvilka namn alla beteckna honom såsom konung, liten konung eller snårens konung. Han är altså för att använda den framstående engelske folktroforskaren J. G. Frazers uttryck en »King of the wood» (*Rex nemorensis*).¹ Hvad beträffar hackspetten, vet den hinduiska folksägner förmåla, att äfven han varit en konung (*raja*), och att det är från den tiden han ännu har kvar sin hjässprydnad.² Men kungsfågeln har i det af ej endast keltiska utan ock germanska folkelement bebodda Frankrike erhållit åtskilliga andra namn än det anförda. Sålunda kallas han *le roi Berthauld* och *Berichot*, i hvilka båda namn vi återfinna det gamla germanska gudanamnet Berchter. Vidare nämnes han *poulette au bon Dieu, oiseau de Dieu*, likasom han i Skottland kallas *The Lady of Heaven's hen*.³ Om denna till sina namn så märkliga fågel, hvilkens rivalitet med örnen om konungavärdigheten bland fåglarna redan synes hafva varit bekant för Aristoteles, således i fjärde århundradet före vår tidräkning, likasom den var känd af Plinius,⁴ finnas i de land, som bebotts eller bebos af kelter, åtskilliga märkliga sägner och med dem förenade sedvänjor. Då dessa äro i hög grad egnade att fullkomna den bild af den i fågelham sig uppenbarande lifsgudens kult, som jag sökt teckna, må vi här något utförligare sysselsätta oss med dem.

Medan kungsfågeln i vissa orter i England, Skottland, Bretagne o. s. v. noga skyddas, emedan man anser skadandet af fågeln eller hans näste medföra någon större olycka, är han på andra håll vid vissa tider utsatt för en ifrig förföljelse. På den af keltisk befolkning bebodda, mellan England och Irland belägna ön Man, for-

¹ J. G. FRAZER: *anf. arb. del 1, sid. 4 m. fl.*

² W. CROOKE: *The popular religion and folklore of Northern India*. D. 2. London 1896. S. 250.

³ J. BRAND and H. ELLIS: *Observations on popular antiquities*. D. 3. London 1842. S. 103. — A. KUHN: *anf. arb. sid. 109*. — J. G. FRAZER: *anf. arb. del 2, sid. 141*.

⁴ A. KUHN: *anf. arb. sid. 109—110*.

dom druidismens hufvudsäte, vet man förmäla, att han är en förvandlad skön men illasinnad fé eller gudinna, hvilken genom sin fågring lockade människor ned i hafvet.¹ På grund af dessa sina antecedentia jagas fågeln vid hvarje nytt års ingång af öns hela manliga befolkning, och så många exemplar som möjligt dödas. Dessas fjädrar bevaras sedan med religiös andakt såsom ett säkert skydd mot skeppsbrott.² En annan till samma ö förlagd uppgift meddelar en härtill motsvarig sed. På julaftonen vakade man, och när kyrkklockorna ringde till midnattsmässa, samlades man i kyrkan. Därefter gick man på jagt efter kungsfåglar. När man lyckats döda en, fäste man honom med utslagna vingar vid spetsen af en stång och vandrade med denna från hus till hus. Omsider lades fågeln med stor högtidlighet på en bår och fördes till kyrkogården, där man begrof honom under afsjungande af sånger på manska språket. Först nu ansågs julen hafva ingått, och dennas begynnelse firades med dans utanför kyrkogården.³

Om irländarne berättas, att de jaga kungsfågeln, emedan en dylik en gång genom att hoppa och picka på trummorna väckt en trupp sofvande protestantiska soldater, hvilka de katolska irländarne eljest skulle lyckats öfverrumpla. På grund af detta pseudo-historiska skäl kalla irländarne denna fågel djäfulvens dräng (*the Devil's servant*) och döda honom, när hälst de finna honom, ja de lämna fåglarna åt sina barn med tillsägelse att genomborra dem med törnen. Man kan stundom å helgdagar se hela sockenmenigheter ute på kungsfågeljakt.⁴ Denna framställning, hvilken i åtskilliga hänseenden förefaller tämligen ytlig och delvis till och med oriktig, kompletteras af en annan, hvilken emellertid äfven hon söker prestera en i tiden rätt närliggande historisk grund till det egendomliga bruket. Författaren till denna anteckning förstår väl, att fågelns anseende måste förskrifva sig från druidismens dagar, men

¹ Jfr OVIDIUS: anf. arb. V, sid. 551 o. f. (sirener-harpyr).

² A. KUHN: anf. arb. sid. 107—108.

³ J. G. FRAZER: anf. arb. del 2, sid. 141—142. — I E. M. ARNDT: *Julfesten* (Öfvers. Falun 1820.) sid. 30 finnes denna sed ock omtalad, men är där missuppfattad och misstydd.

⁴ J. BRAND and H. ELLIS: anf. arb. och del, sid. 104.

menar, att förföljandet föranledts af de kristna missionärerna, hvilka velat utrota det af hedningarna dyrkade djuret. Han berättar, att de irländska bönderna på juldagen döda en kungsfågel, hvarefter de på annandag jul, Stefani dag, högtidligt köra honom omkring hängande vid ena benet midt i tvänne rätvinkligt hvar andra korsande tunnband. Vagnen följes därvid i hvarje by af en procession män, kvinnor och barn, hvilka sjunga iriska visor, i hvilka de kalla honom alla fåglars konung. Enligt annan uppgift egde äfven jakten rum på den förste martyrens dag, annandagen.¹

Denna anförda sed, hvilken tyckes hafva hos kelterna antagit sin egen utpräglade karaktär, förekommer äfven i Frankrike. Sålunda förtäljer en resande, att i trakten af Marseilles i slutet af december en hel skara af med svärd och pistoler väpnade män plögade draga ut för att jaga den lilla fågeln. När de funnit en, något som ej är svårt, enär de alltid förut styrt om att hafva en i beredskap, upphänges denna vid midten af en stång, hvilken två män sedan bära på sina axlar, såsom vore det en tung börda. Det besynnerliga tåget går nu staden rundt, och fågeln väges omsider på en stor våg. Därefter slår man sig ned vid ett stort bord och gör sig lustig.² Från annat håll i Sydfrankrike meddelas, att man plögade kringföra sitt byte fäst vid en med oliv, ek och mistel omvirad staf. Den, som dödade fågeln, ärfde därmed dennes kungavärdighet, kallades *roi* och ifördes krona och blå mantel samt erhöll ett slags spira.³

Hvad har då denna lilla vackra fågel gjort för att ådraga sig all denna förföljelse? En normandisk saga ger svaret. Han har en gång åtagit sig att hemta himmelens eld till jorden.⁴ Han har i likhet med hackspetten varit en värme, ljus och lifskraft bringande fågel; han har varit en uppenbarelseform för växtlighets- och

¹ J. BRAND and H. ELLIS: anf. arb. och del sid. 103 och 104. — J. G. FRAZER: anf. arb. del 2. sid. 142.

² J. BRAND and H. ELLIS: anf. arb. och del, sid. 103.

³ A. KUHN: anf. arb. sid. 108—109, samt J. G. FRAZERS anf. anf. arb. del 2, sid. 143—144. Om seden att vid årsskiftet döda en kungsfågel se utförligare sist anförda arb. och del, sid. 140—144.

⁴ A. KUHN: anf. arb. sid. 109.

lifsguden. Den bekanta fabeln, att kungsfågeln öfverträffat örnen i förmåga att stiga mot höjden genom att oförmärkt sätta sig på dennes rygg, har således sin fornärfda anledning. Men han har ock trängt djupare ned i jorden än någon annan fågel.¹

Men är då detta ett skäl! Kan det ligga någon tankegång till grund för att alla på jorden lefvande varelsers välgörare sålunda dödas? — Såsom jag redan (sid. 191—192) påvisat, har det varit en tro, att växtlighetsguden dödar sig själf. Detta skedde, när han fann sina krafter aftaga. Det måste hafva varit vid vintern, som Oden offrade sig själf åt sig själf, och det måste hafva varit vid det gamla årsskiftet, som lifvets mjöd åter räcktes honom. Men likasom Oden genom att offras vann lifvets dryck, så kunde ock hvarje annan dödlig — äfven gudarna voro dödliga — genom att nedstiga till underjorden erhålla den samma. Man hyste därför intet hvad vi kalla medlidande med svaga eller åldriga personer, när dessa blefvo familjen eller stammen för besvärliga i kampen för tillvaron. Förde ej omständigheterna eller deras egen hand dem snabt nog till dödsriket med dess kraft- och föryngringskälla, tvekade ej någon af deras anhöriga att sända dem dit.² Detta var ej någon förbrytelse mot den som dödades utan tvärtom en hjälp, en frigörelse. Det var ursprungligen denna hjälp man ville räcka åt den afmattade, af ålderdomskrämpor hemsökte växtlighetsguden. Man ville befordra honom till underjordsgudens eld för att hemta ny lifsglöd, till hans brunn för att hemta ny lifsdryck åt sig själf och därmed samtidigt åt den tvinande naturen. Hackspettens efterträdare tuppen blef därför, äfven han, ett årsskiftesoffer, en julrätt, i England och Spanien i verklighet, i Sverge i efterbildning i bröd. Enligt de gamla staffansvisorna vaknar tuppen på konung Herodes' bord, i likhet med julbocken (Torsbocken), galten i Valhall (Frös-Fröjas galt) och andra växtlighetsguden företrädande djursymboler, åter upp ifrån de döda.

Hvad de rituela ceremonierna vid växtlighetsgudens dödande beträffar, måste dessa i viss mån hafva växlat alt efter arten af

¹ Jfr *Bröderna Grimms sagor*. Öfvers. Saml. 2. Stockholm 1883. S. 247 o. f.

² Jfr G. O. HYLÉN-CAVALLIUS: *anf. arb. del 2*, sid. 294—295. (?)

det föremål, som ansågs i sig innesluta gudens väsen. Detta föremål kunde nämligen vara så väl ett djur som en växt eller en människa, det kunde vara en ört, en gren, några sädesstånd, och det kunde vara själfva landets konung.¹ Var det ett husdjur, synes man i regel hafva iakttagit att vid offermåltiden ej skada eller förkasta något af benen samt att äfven bevara huden hel; var det en fågel, behöll man ofta hela fågelkroppen kvar eller ock skinnet eller fjädrarna. Det sistnämnda var, såsom vi sett, bruket på ön Man.²

Det är efter allt att döma från dylika naturliga förvarade fågelkroppar som de i taken af våra bondstugor hängande fågelbilderna leda sitt upphof. Man har här, likasom på så många andra håll inom religionskultens område, låtit en afbild träda i stället för verkligheten. Kroppen, bilden, ja till och med själfva benämningen bär enligt fornfolklig åskådning alltid inom sig något af själfva väsendet. Den af mig anförda förklaringen stödes däraf, att det än i dag är en ganska vanlig svensk sed att — numera dock egentligen endast öfver stalldörrar eller i stalltak — upphänga skjutna hökar eller skator.³ Beträffande de förra torde jag, af hvad redan (sid. 179 och 189 not) sagts om örnen och falken, vara berättigad att till här ifrågavarande kategori också föra dem. I det gamla hednatemplet vid Leire på Sjælland offrades så väl hökar som tuppar, och Yggdrasils krona hyser ej endast en tupp utan äfven en örn och en hök. Hvad skatan åter angår, så förråder hennes latinska namn *pica*, femininum af *picus*, att hon af någon anledning kommit att redan före vår tidsräkning räknas till hithöriga fåglar. I Sverge likasom i England säges allmänt, att skatan är Satans fågel, och i flere andra land sättes hon på ett eller annat sätt i förbindelse och blodsgemenskap med djäfvulen.⁴ Hon är »den ondes följeslagare»; hon har en droppe af djäfvulens blod i sin tunga; hon

¹ Se härom utförligt J. G. FRAZERS samt W. MANNHARDTS i det föregående flere gånger anförda, för religionsforskningen viktiga arbeten.

² Jfr ock W. CROOKE: anf. arb. del 2, sid. 249 o. 252, samt J. G. FRAZER: anf. arb. del 2, sid. 93—94.

³ Jfr sid. 181 i det föregående (om tuppfjädrar öfver fähusdörr).

⁴ Se t. ex. ANNA HJELMSTRÖM: *Från Delsbo* (Stockholm 1896) sid. 31, i *Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmälen ock svenskt folklif*. H. 58.

har sju af djäfulens hår på sitt hufvud; hon är skapad af djäfulens spott eller ock af hans stjärtfjäder.¹ Skatan var onekligen egnad att för landtbefolkningen blifva en hackspettens efterträdare, när de uråldriga lundarna stupat för yxan, och deras gamla gudomlighet hackspetten dragit bort till de aflägsna skogarnas enslighet för att i templens parker efterföljas af från Orienten nyinförda praktfåglar. I det heliga vård- eller botrådet redde hon sitt egendomliga, nästan om en mistelbuske erinrande näste, och bonden utsåg nu henne till sin järteckenfågel. Redan på julaftonen anses hon af vår allmoge begynna bygga sitt bo, och af dettas beskaffenhet sluter man till det ingående årets kynne. I Poitou upphänges på ett högt träd blår och lager till offer åt henne;² i Sverge erhåller hon å vissa håll jul-, nyårs- och trettondagsafton offer af matvaror.³ Det saknas icke håller alldeles uppgifter om skatan såsom innehafvare af den underbara grenen, sprängörten,⁴ och hon tyckes äfven innehafva den underbara fjädern. Skatan säges nämligen på skärtorsdagen fara till Blåkulla och, när hon återvänder därifrån, vara beröfvad sina stjärtpennor, hvilka hon måst lämna i underjordsherskarens våld, påtagligen för att få tillträde till hans rike.⁵ Enligt Linnés anteckning är det åter halsdunen hon vid sin återkomst saknar, detta, emedan hon under sin bortvaro varit djäfulens vagndragare och därvid blifvit skafd af oket.⁶ Det är särdeles märkligt detta, att vi om skatan ega i behåll en ännu allmänt spridd sägen, att hon en gång, eller enligt andras uppgift två gånger om året — vid påsk och vid olsmässa — besöker helvetesfursten, det är underjordsherskaren, den urgamle eld- och lifsguden.⁷ Äfven trollpackorna, häxorna, sägas för denna

¹ J. WAHLFISK: anf. upps. sid. 99.

² J. GRIMM: anf. arb. sid. 640.

³ EVA WIGSTRÖM: *Folketro och sägner*, sid. 33, i *Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmälen*. H. 61. Stockholm 1898.

⁴ A. KUHN: anf. arb. sid. 216.

⁵ EVA WIGSTRÖM: sist anf. upps. sid. 33.

⁶ C. Linnæi *Wästgöta-Resa 1746*. Stockholm 1747. S. 171. — Märk fåglarna å kärlvagnarna.

⁷ Om Satan-Lucifer såsom den gamle lifsgudens efterträdare samt om häxorna såsom lifsgudens prästinnor se förf:s anförda uppsatser *Fastlagsriset*, sid. 273 o. f. samt *Såkaka*, sid. 36.

resa, när de ej färdas på den svartbrända ugnsrakan, antaga skat-ham. Enligt Ovidius'¹ tydligen från grekisk källa hemtade uppgift är skatan niofaldigt född af sin moder Euippe och dotter till den rike Pieros, i hvilken man torde ha rätt att se en sent inom den klassiska forntidslitteraturen framträdande fruktsamhetsgud.² Skatan spelar enligt Ovidius' framställning gent emot de nio muserna ungefär samma rol som den frygiske skogsguden Marsyas gent emot Apollo. Sålunda blef ock skatans kult en karrikatur af den urgamla hackspettkulten, likasom den under medeltiden uppdykande djäfvulskulten blef en vrågbild af den urgamla lifsgudens religion.

Det skulle må hända anses såsom en alt för stor brist i denna uppsats, om jag icke också yttrade några ord om den fågel, som hos många af Orientens folk motsvarade pelikanen (hackspetten) hos Europas, och som dess utom inom den kristna symboliken vunnit ett kanske till och med större anseende än pelikanen. Den fågel jag åsyftar är sagofågeln Fönix. Sägna om honom, huru han förbränner sig själf för att uppstå ur sin egen aska, torde jag få betrakta såsom så allmänt känd, att jag ej här för den samma behöfver vidare redogöra. Denna från Orienten inkomna mytiska saga, hvilken under kejsartiden blef mycket populär inom det romerska riket, upptogs af de kristna såsom en sinnebildlig profetia om Kristus, hvilken ock »hade makt att låta sitt lif och att återtaga det». Redan Clemens Romanus (död omkring år 103) använder i sitt första bref³ utförligt denna liknelse och visar sig därvid ega indirekt kännedom om Herodotos' framställning.⁴ Senare skref kyrkofadern Lactantius (död omkring år 330) ett poem *De Phoenice*, i hvilket en halft kristen, halft hednisk mysticism träder i dagen.⁵ Se vi nu på den af Herodotos gjorda skildringen, hvilken nog mer eller

¹ *Metamorphoseon* V, 302 o. f.

² Jfr HOMEROS: *Odyssëia* IX, 135.

³ Kap. 12, v. 1—9. Se *Det Apokryfiska Nya Testamentet*. Stockholm 1850. Sid. 70.

⁴ HERODOTOS II, kap. 73.

⁵ LACTANTIUS: *Opera* II, 214—219, enligt E. P. EVANS anf. arb. sid. 68—69. — Den kristne skalden AURELIUS PRUDENTIUS författade ej långt därefter sin kristligt mystiska hymn till tuppen: *Hymnus ad Galli cantum*.

mindre direkt legat till grund för alla de kristne författarnes uppfattning af fönixfågeln, framgår däraf tydligt, att den ägyptiske sagesman, som någon gång omkring medlet af 400-talet före vår tidsräkning meddelade den grekiske historieskrifvaren fönixsagan, därvid framställt ett fullkomligt fantasifoster, hvori vi emellertid kunna urskilja tvänne element, nämligen å ena sidan en fågel af obestämbart art,¹ å andra sidan den heliga mumiebaggen (*Ateuchus sacer*), hvilken för ägypterna var på en gång en bild af det vegetativa och det animala (mänskliga) livets fortfarande existens och uppståndelse. På en i ägyptologiska museet i Berlin förvarad bild af en mumiebagge (nr 3,455) — sådana bilder nedlades allmänt hos den döde — finnes på undersidan en teckning af den ägyptiska Fönix jämte inskriften »förvandla sig». Det var denna skalbagge, som på grund af fullkomligt reel, om ock naiv, naturiakttagelse blef en symbol af den gud, »som var, är och skall vara», det oinskränkta varandets gud, fornägypternas Chepera, ebreernas Jave-Adonai,² hvilken emellertid i Zevs, om hvilken de dodoniska prästinnorna sjöngo: »Zevs var, är och skall vara», hos de europeiska folken redan i en okänd forntid haft en like, om ej en föregångare. Det må i förbigående påpekas, att äfven jord-underjordsgudinnan (parcen, nornan) i sig förenar det förflutna, det varande och det stundande. På grund af hvad hittills anförts skulle noga taget fönixsagan icke falla inom ramen af denna uppsats. Att fönixmyten från början afsett växtlighetens aftagande och återuppspirande, torde emellertid för den, som genomläst det föregående, vara så godt som bevisadt. Likasom hackspetten är den europeiska, är Fönix den orientaliska lufs- och växtlighetsgudens symbol. Enligt några är han den sig själf förbrännande semitiske Herkules: Melkart.³ Ett

¹ Enligt G. MASPERO: *Histoire ancienne des peuples de l'Orient*, 3 uppl., Paris 1878, sid. 48, var den ägyptiske Fönix, Bennu, en genom sina hjässfjädrar märklig vip-art.

² Jfr J. LIEBLEIN: *Egypten i dess minnesmärken och i dess förhållande till Palestina och Grekland*, Stockholm 1877, sid. 109 o. f., hvarmed bör till jämförelse sammanställas t. ex. A. E. BREHM: *Djurens lif*. B. 3. Afd. 2. Stockholm 1876. S. 18.

³ F. NORK: *anf. arb. del 4*, sid. 63, hvartill jag för vidare kännedom om fönixmyten och dess betydelse torde få hänvisa. Märkligt är, att den isländska Physiologus säger, att Fönix »kommer med fruktbarhet». (Se V. DAHLERUP: *Physiologus i to*

af de attribut, som tillagts den europeiska lifsfågeln, må ock hafva tillhört Fönix. Detta attribut är lifsstängeln, lifsträdet. Det var nämligen icke allenast på grekiska som sagofågeln och dadelpalmen, Österlandets ur öknens glödande sand uppspirande lifsträd, buru samma namn, *qoinē*, utan detta var ock förhållandet inom västsemittiska språk. På ebreiska betecknar ordet *chul*, *chol* på en gång dadelpalm och Fönix, och är den bibeltolkning, som öfversätter Jobs bok kap. 29, v. 18—19 i den förre versen med Fönix och i den senare anspelar på en dadelpalm, riktig,¹ måste kännedomen om fönixsagan och om Fönix såsom en dadelpalmens fågel eller ande redan omkring 600 år före vår tidsräkning hafva varit allmänt känd för ebreerna. Författaren till den ebreiska dikten skulle eljest icke hafva dristat en dylik djärf och oförmedlad tankeöfvergång i sin liknelse. Men denna ålder lägger intet hinder för möjligheten, att den asiatiska trädfågeln skulle kunna vara en ättelägg af den europeiska. Den tid, inom hvilken den europeiska hackspettkulten uppstått och utvecklats sig, är helt visst att förlägga många århundraden, att ej räkna i årtusental, bakom den tid, då författaren till boken om Job nedskref sitt storslagna epos. Emellertid ligger det må hända närmare att antaga, att fönixmyten är en själfständigt utbildad parallel till pelikan-hackspettmyten. Åsikten, att åtminstone de näringsbringande träden äro besjälade, och att deras trädandar uppenbara sig i fågelgestalt, bär nämligen prägel af en tid så aflägsen och af en världsuppfattning så ursprunglig, att hvarken för uppskattande af dess ålder någon föreliggande historiens måttstock kan användas eller för beräkning af dess spridningsvägar vår nuvarande folkkännedom kan anses tillräcklig. »Ehemals war der Baumdienst über die ganze Erde verbreitet, so weit sie Bäume trug», säger O. Peschel.²

Kan Fönix således på grund af hvad vi känna om honom näppligen göra hackspetten åldersvärdigheten stridig såsom en växtlig-

islandske bearbejdelser, sid. 256, i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1889. Kjøbenhavn.)

¹ Så t. ex. H. M. MELINS bibelöfversättning.

² *Völkerkunde*. 6 Aufl. Leipzig 1885. S. 262.

hetsgudomens fågel, är detta däremot förhållandet med klippdufvan, tamdufvan (*Columba livia*), hvilken, man känner ej sedan hvilken tid, hos kaldeerna helgades åt Istar och senare, må hända föga före medlet af första årtusendet af vår tidräkning, därifrån såsom en Astartes fågel spred sig till de västsemitiska folken.¹ Men Istar-Astarte var i likhet med den dodoniske Zevs påtagligen i älsta tider en trädgudomlighet², och det är följaktligen högst antagligt, att de dufvor, som ursprungligen egnats gudinnan, tillhört en art, som i likhet med hackspetten häckar i håligheter i trädens stammar och därför kunnat anses såsom en trädgudomens inkarnation. En sådan art är blådufvan (*Columba ænas*). Vilda voro ock de dufvor, som funnos vid oraklet i Dodona och från den heliga ekens krona tillkännagåfvo Zevs' vilja och råd.³ Dufvor innehade således här hackspettens rol, och likasom de italiska siarne (*augures*, *auspices*, det är fågelskådare) ledde sitt ämbete från hackspetten (*Picus*), härledde prästinnorna i Dodona sitt ämbete från en vilddufva (*πέλεια*) och kallades därför pelejader (*πελειάδες*).⁴ Tvänne dufvor var det ock, som enligt Vergilius vägledde Aeneas till den gyllene misteln (*aurea virga*) i den i skogens djup dolda ekens krona.⁵

Men dufvan betraktades i mycket aflägsen tid äfven såsom en lifsämnebringarska. Redan i Homeros' *Odysseia* (XII, 63) omtalas, att dufvor bringa ambrosia åt Zevs, lifsfadern. På samma sätt bragte, såsom vi sett (sid. 189), äfven bien den store lifsguden näring, när han såsom barn dvaldes i den underjordiska grottan, en omständighet, som äfven Vergilius känner till.⁶ Men deras rival om gudafödan, hackspetten, har, såsom vi ock sett, i förhållande till Romulus haft samma funktion. Om Istar-Astarte, dufgudinnan, den stora lifsgudinnan själf, veta vi, att hon nedsteg till under-

¹ Om tamdufvans historia se V. HEHN: *anf. arb.* sid. 335 o. f. Enligt denne författare skulle tamdufvans första införande till Europa kunna till och med bestämmas på året, nämligen till år 492 före vår tidräkning.

² Jfr förf:s *anf. upps. Lussi*, sid. 30.

³ V. HEHN: *anf. arb.* sid. 337.

⁴ Jfr HERODOTOS II, 55, hvarest tvänne andra duforakel, ett i Ägypten (Tebe) och ett i Libyen, äfven omtalas.

⁵ VERGILIUS: *Aeneis VI*, 190 o. f.

⁶ *Georgica IV*, 149—152.

jorden för att därifrån bringa lifvets dryck åt växtlighetsguden,¹ ett drag som, äfven det, är egnadt att känneteckna henne såsom en trädgudinna, ty enligt en vida utbredd folkuppfattning äro träden, hvilka med sina rötter väl först af alla lefvande varelser nedstigit till underjorden och druckit af dess lifsbrunn, i likhet med de i dem inneslutna trädgudomligheterna äfven rägnbringande.² På en vid Larnaka på Cypern anträffad tempelvagn med kärll, hvilken är af samma art som de kärlvagnar, som funnos i det salomonska templet i Jerusalem, och hvilken anses förskrifva sig från slutet af andra årtusendet före vår tidräkning, finnas bilder af dufvor.³ På de kärlvagnar och heliga kärll från bronsåldern, hvilka anträffats i flere land i Europa, finnas ock i regel fågelbilder, men dessa af en gestalt, som ej häntyder på dufvor utan genom sin långa näbb och i några fall kampryddad hjässa⁴ fastmer torde kunna gifva anledning att tänka på den fågel, hvarom denna uppsats hufvudsakligen handlat.

För bättre öfverskådlighets skull tillåter jag mig till sist i största korthet sammanfatta de slutsatser, till hvilka jag genom den föregående undersökningen kommit.

Trädkulten är en bland de urälsta religionsföreteelser vi kunna spåra hos de ariska folken. Men bland träden dyrkades egentligen sådana, som underhöllo lifvet hos människorna, de träd, som skänkte närande frukter, och såsom sådana hafva i Europa ekarterna sen aflägsen forntid intagit hedersrummet. Eken (*δρῦς*) var trädet framför andra. Hon var ock det träd, hvarur den heliga elden framgneds; hon var det egentliga eldträdet. Denna trädskult är äldre än boskapsskötselns och åkerbrukets införande i vår världsdel och har, rotad i en tidig stenålder, ej minst i den skandinaviska norden lifskraftigt skjutit nya grenar under hela hednatiden. I samband med denna trädskult uppstod, också redan i en aflägsen

¹ Jfr förf:s anf. upps. *Lussi*, sid. 35.

² Jfr J. G. FRAZER: anf. arb. del I, sid. 66—67.

³ A. FURTWÄNGLER: anf. upps. — Förf:s anf. upps. *Om kärlvagnar*.

⁴ Jfr bilderna i O. MONTELIUS anf. upps.: *Ett i Sverige funnet fornitaliskt bronskärll*.

stenålder, dyrkan af en fågel, företrädesvis hackspetten, såsom en frigjord, förkroppsligad uppenbarelse af det heliga trädets ande; och samma värdighet af eld- och lifskraftbringare, af människornas anfader, af siare och vis, som man förut tillskrifvit det sekelgamla, heliga trädet, tillade man nu dettas fågel.

Men den enskilde trädguden blef småningom en gud för alla träd, en skogsgud, och skogsguden blef senare en gud för all växtlighet, ja alt lif, en gud, från hvilken all lifskraft utflödade och till hvilken den vände åter. När man så genom fortgående iakttagelse och spekulation omsider vunnit insikt om, att äfven träd och växter genom sina rötter hemta sin lifs- och näringskraft från utom dem liggande håll, förlade man lifsgudens egentliga hemvist till jordens innandöme. Den gamle träd- och skogsguden blef en underjordens gudom, en herskare öfver den där nere förborgade lifskällan, den där dolda elden och lifsvärmen, hvarmed hans innersta väsen egentligen var sammanfallande. Han offrade sig själf åt sig själf, och han uppväckte sig själf med sig själf. Hackspetten blef denne värmeguds representant, dennes sändebud till människornas värld, dit han från den eviga eldens, det eviga lifvets och den eviga sommarens område bragte det våren tändande glödet, den vederkviekande lifsdrycken, den växtlighets- och lifsandarna frigörande krafttelningen, hvilken i en senare mytbildning blef det alt öfvervinnande segersvärd, hvarom ännu Saxo vet att förtälja, att det befunnit sig i skogsjätten Mimings, det är underjordsguden Mimirs, våld.¹ Hackspetten egde detta omotståndliga redskap eller vapen. Han egde den yxa eller mäjsel, det trollspö, hvarmed lifsträdets och underjordens omhölje kunde öppnas; han innehade det eggverktyg, hvarmed listelningen kunde afskäras. Det förra redskapet hade han på ett eller annat sätt fått af allfadern själf, det senare, hvilket egentligen torde tillhöra en jämförelsevis yngre, under orientaliskt inflytande uppkommen mytbildning, erhöll han af allmodern. Såsom sommarbringande fågel blef hackspetten icke allenast en representant för allguden i underjorden, den grekiske

¹ *Saxo Grammaticus Danmarks Krønike*, fordansket ved N. F. S. GRUNDTVIG, D. 1. Kjöbenhavn 1818. S. 140, 141.

Zeus Ktonios, utan ock af allguden såsom frälsare från nöd och lidande, den grekiske Zeus Sotér. Ända till detta mytiska utvecklingsstadium synes han hafva hunnit redan vid en så aflägsen tid, att de asiatiska arierna då ännu icke hunnit skilja sig från de europeiska. — Och dock möter han, såsom jag sökt visa, än i dag med denna aflägsna tids prägel i den nordiske bondens hem!

Ännu hade dock mänskligheten ett viktigt religionsstadium att genomgå, innan hon var mogen att höja sig från sin ursprungligen i mycket materialistiska världsuppfattning till den andliga åskådning, som det var kristendomen förbehållet att utdana och inplanta hos människorna. Underjordsguden måste först vika för en himmels gud, värmeguden för en ljus gud. Från den dikteiska grottan uppsteg allfadern till Olympos' skyiga spets. Samtidigt upplågade den redan förut genom århundraden allt mer framträdande tvedräkten mellan himmels herskaren och hans gamle alter ego, mellan gudar och titaner, äser och jättar, Ormusd och Ahriman. Men höjdens gud gick segrande ur striden. Då måste den oansenliga svarta skogsfågeln fly bort till vildmarkerna för höjd gudens fågel, den nye konungen i fåglarnas rike, örnen. Endast dvärgen bland fåglar, den lille gullhufvade kungsfågeln, han som nedträngt i jorden djupare än någon bland sina likar, förmådde genom att listigt sätta sig på den uppflygande örnens rygg stiga segrande äfven mot solen. Men ej under hans, utan under örnens tecken blef det dock som Roms legioner senare eröfrade världen, och ännu sväfvar detta maktens emblem öfver de stora världsrikenas härar. I de kristna templens arkitektur möter oss emellertid än i dag stundom den gamla bortglömda lifsgudens fågel, men han är där ej längre en sinnebild af det fysiska lifvets eller ens siarskapets och den djupa visdomens gudom utan af den sig själf uppoffrande kärlekens gud.

EDVARD HAMMARSTEDT.

